CHAPTER 2

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ - BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

RELATIONS OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND BULGARIA DURING ATATURK'S ERA

Bülent YILDIRIM*, Harun BEKİR**

*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne, Türkiye
E-mail: bulentyildirim@trakya.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, Filibe Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Filibe, Bulgaristan
E-mail: harun.bekir@gmail.com

DOI: 10.26650/B/AA09.2021.009.02

ÖZ

Türk Milli Mücadelesi, Birinci Dünya Savaşı sonrası galip devletler tarafından mağlup devletlere zorla kabul ettirilen Versay sisteminin yok olmasının başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Milli Mücadele bu sebeple Bulgaristan'da da büyük ilgiyle takip edilmiş ve bazı ümitlerin doğmasını da sağlamıştır. Türk milli mücadelesinin başarıyla sonuçlanıp işgalci güçlerin Anadolu'dan atılması sonrasında Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk ve dostluk arzusu devam etmiştir. 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Bulgar Hükümeti 31 Ağustos 1923'te Todor Markov'u resmî elçi sıfatıyla Türkiye'ye göndermiştir. Bütün bu gelişmelerden sonra sıra iki ülke arasında yapılacak bir dostluk anlaşmasına gelmiştir. İki yıla yakın devam eden Türk-Bulgar görüşmeleri 18 Ekim 1925'te Türkiye ve Bulgaristan arasında beş maddeden oluşan bir Dostluk Anlaşması, Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi ile sonuçlanmıştır. Ankara Antlaşması ve Ek Protokolü ile İkamet Sözleşmesi 17 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma sonrasında öncelikle yapılan ticarî anlaşmalarla iki ülke ilişkileri canlılık kazanmış, 6 Mart 1929'da Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Anlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler 1929'dan itibaren farklı kamplarda yer alınmaya başlamasıyla kısmen yara alsa da Türkiye Bulgaristan'ın da Balkan Pakti'na girmesi için çaba harcamış, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'ya göre Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkileri görece daha iyi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Bulgaristan ile daha iyi olan ilişkilerde bir müddet sonra çeşitli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunlardan birisi Bulgaristan'daki Türk azınlığın maruz kaldığı baskılar ve saldırılar olmuştur. Bulgaristan ile siyasi ve diplomatik ilişkilerde bazı dönemlerde birtakım sorunlar yaşansa da kültürel alanda her zaman münasebetler devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, Atatürk, Aleksandar Stamboliyski, Balkan Antantı

ABSTRACT

The Turkish War of Independence was the beginning of the end of the Treaty of Versailles, signed between the victorious and defeated states after WWI. Therefore, Bulgaria was very interested in the Turkish War of Independence because it gave them hope for their own fate. Turks expelled the occupying forces from Anatolia and successfully concluded the War of Independence, after which Turkey maintained good relations with Bulgaria. The Bulgarian Government appointed Todor Markov as the official ambassador to Turkey on August 31, 1923, following the signing of the Treaty of Lausanne on July 24, 1923. After all these developments, it had been high time that Bulgaria and Turkey signed a friendship agreement. The two-year talks resulted in a five-article Friendship Agreement, Additional Protocol, and Residence Agreement on October 18, 1925. The Ankara Agreement and its additional protocol and Residence Agreement entered into force on August 17, 1926, followed by trade agreements paving the way for dynamic relations. The two countries signed the Treaty of Neutrality, Conciliation, Judicial Settlement, and Arbitration on March 6, 1929. The political relations were partially setback because the two countries took part in different camps after 1929. However, Turkey supported Bulgaria for its membership in the Balkan Pact. Turkey had better relations with Bulgaria than with Yugoslavia, Greece, and Romania. The favorable Turkish-Bulgarian relations in the early years of the Turkish Republic hit some roadblocks after a while due to unresolved issues such as pressure and attacks targeting the Turkish minority in Bulgaria. Although Bulgaria and Turkey had to deal with some political and diplomatic problems, they never cut off their cultural communication.

Keywords: Turkey, Bulgaria, Atatürk, Aleksandar Stamboliyski, the Balkan Pact

Extended Abstract

The Ottoman Empire and Bulgaria were allies and conducted combined operations during World War I (WWI). The Ottoman army supported the Bulgarian army on the Dobruja and Macedonian fronts. However, the defeat of the Allies marked the beginning of a difficult period for the two countries. Bulgaria and the Allied Powers signed the Armistice of Salonica on September 29, 1918. The Ottomans and the Allied Powers signed the Armistice of Mudros on October 30, 1918. Both treaties imposed severe sanctions on the Ottoman and Bulgarian Empires.

The Turkish War of Independence was the beginning of the end of the Treaty of Versailles, signed between the victorious and defeated states after WWI. Therefore, Bulgaria was very interested in the Turkish War of Independence because it gave them hope for their own fate. The Bulgarian Government was forced to give up power to the Bulgarian Agrarian People's Union on May 21, 1920. Aleksandar Stamboliyski was appointed as prime minister after the party came to power. Aleksandar Stamboliyski predicted that the Turkish War of Independence led by Atatürk would have global repercussions and that Bulgaria might find a way to do away with the harsh conditions of the Treaty of Neuilly-sur-Seine. What he had in mind was that since there was a possibility for the revision of the Treaty of Versailles, then other treaties might also be revised and their harsh sanctions might be reconsidered.

Based on the decisions taken in the San Remo conference, held between 19 and 26 April 1920, Greece started to occupy Western Thrace on May 14, 1920. With Western Thrace granted to Greece, Bulgaria and Turkey came closer. Turkish-Bulgarian armed forces resisted the Greek invasion. The First Corps took shelter in Bulgaria with its weapons and ammunition, following the onset of the occupation of Eastern Thrace by Greece. The Stamboliyski Government supported Ankara throughout the Turkish War of Independence.

Turks expelled the occupying forces from Anatolia and successfully concluded the War of Independence, after which Turkey maintained good relations with Bulgaria. The Bulgarian Government appointed Todor Markov as the official ambassador to Turkey on August 31, 1923, following the signing of the Treaty of Lausanne on July 24, 1923. After all these developments, it had been high time that Bulgaria and Turkey signed a friendship agreement. Simeon Radev, a graduate of Galatasaray High School and an experienced diplomat with impeccable Turkish, replaced Markov on December 3, 1923. This reassignment had a positive effect on the talks, which started on June 10, 1924, and focused on long-pending issues, such as immigrants and their property, minority rights, Bulgarian schools in Turkey, the Bulgarian Exarchate in Istanbul, and Turkish schools in Bulgaria. The negotiations were conducted by Radev on behalf of the Bulgarian Government and Tevfik Kamil Bey (Deputy Undersecretary of Foreign Affairs), and Münir Bey (Prime Ministry Legal Counsel) on behalf of the Turkish Government. The two-year talks resulted in a five-article Friendship Agreement, Additional Protocol, and Residence Agreement on October 18, 1925. The Ankara Agreement and its additional protocol and Residence Agreement entered into force on August 17, 1926, followed by trade agreements, paving the way for dynamic relations. The two countries signed the Treaty of Neutrality, Conciliation, Judicial Settlement, and Arbitration on March 6, 1929.

The political relations were partially setback because the two countries took part in different camps after 1929. However, Turkey supported Bulgaria for its membership in the Balkan Pact. Turkey had better relations with Bulgaria than with Yugoslavia, Greece, and Romania. Although Turkish-Bulgarian relations experienced some bumps following the Bulgarian coup d'état of 1934, they went back to normal after 1937.

The favorable Turkish-Bulgarian relations in the early years of the Turkish Republic hit some roadblocks after a while due to unresolved issues, such as pressure and attacks targeting the Turkish minority in Bulgaria. Those attacks were organized and executed not by the Bulgarian Government but by some anti-Turkish organizations such as the *Rodna Zashitita* (Defense of the Homeland), *Dobruja Komitadji*, and *Thracian Komitadji*. The *Rodna Zashitita*

was an ultranationalist and fascist organization operating against all minorities in Bulgaria. The head of the organization consisted of people of military origin, especially retired generals.

Although Bulgaria and Turkey had to deal with some political and diplomatic problems, they never cut off their cultural communication. For example, there was a focus and numerous publications on the shared ethnic and cultural ties of Hungarians, Bulgarians, and Turks, which were allies during WWI. These developments in cultural and social relations during WWI continued after the proclamation of the Republic of Turkey, which witnessed the exchange of students, teachers, and scientists, as well as sports events. The flourishing cultural and social relations also helped normalize political relations, which became tense from time to time. This is because Turks and Bulgarians have a shared history and have lived together for centuries and, therefore, know each other well. Another factor that promoted cultural and social relations was the presence of the Turkish minority in Bulgaria.

Bulgaria has a strategic location on the main roads (highway, railway, and airway transport) of Turkey to Europe, while Turkey has a strategic location on the main roads (highway, railway, and airway transport) of Bulgaria to the East, the Caucasus, and the Middle East. The two countries signed the Treaty of Commerce and Navigation on February 12, 1928, and put it into effect to resolve transportation issues and promote commercial relations. The two countries also signed the Free Trade Agreement in 1928 and resigned the Treaty of Commerce and Navigation on May 27, 1930.

Bulgaria insisted on not joining the Balkan Entente, which negatively affected Turkish-Bulgarian relations. The two countries signed only a commercial agreement after 1934 and extended it for another month later on. The Bulgaria-Turkey trade relations were limited to the transit and sale of goods.

Atatürk knew very well about Bulgaria and its bureaucracy because he had served as a military attaché there. This was a great advantage for Turkish-Bulgarian relations following the Turkish War of Independence and the establishment of the Republic. This is obvious from the fact that all Bulgarian newspapers, despite advocating different political positions, always spoke highly and respectfully of Atatürk when he was alive.

Giriş

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve Osmanlı Devleti de bu durumu 1909 yılında kabul etmişti (Ünal, 1997, s. 53-70). Kısa bir süre sonra Bulgaristan I. Balkan Savaşında Rodoplar, Doğu ve Batı Trakya gibi Türk nüfusun çok yoğun olduğu bölgeleri işgal etmiş; sivil ve askerî Türk Müslüman nüfusa büyük kayıplar verdimişti. Ancak Balkan ittifakının kendi aralarında anlaşamaması sonucu II. Balkan Savaşı patlak vermiş; Sırbistan ve Yunanistan Bulgaristan'ı mağlup etmiş, Romanya da kuzeyden ilerleyerek Güney Dobruca'yı ilhak etmişti. Osmanlı Devleti de özellikle İngiltere gibi dönemin egemen devletlerinin uyarılarına aldırmayarak Midye-Enez hattını geçerek Edirne ve Kırklareli'yi geri almış, Batı Trakya'da da geçici bir Türk hükümeti kurulmasını sağlamıştı (Yıldırım, 2014, s. 143-160; Yıldırım, 2013, s. 65-79). II. Balkan Savaşında eski müttefiklerden gördüğü hezimet ve yaşadığı toprak kayıpları sebebiyle Bulgaristan, savaştan sonra Osmanlı Devleti'ne yaklaşmaya başlamıştır. 13 Ekim 1913'te Sofya Sefareti'ne Ali Fethi Bey'in atanmasından sonra 1913 Aralık ayında Bulgarlarla tekrar ittifak arayışlarına başlanmıştı. Bu çabalara Türk-Bulgar ittifakı projesine taraftar ve vakıf olan Ali Fethi (Okyar) Bey'in de önemli katkıları olmuştu (Cemal Paşa, 2001, s.75). 27 Ekim 1913 tarihinde Sofya Askeri Ataşeliği'ne tayin olunan Binbaşı Mustafa Kemal de Ali Fethi Bey ile tam bir uyum içinde çalışmış ve Bulgaristan'da önemli faaliyetlerde bulunmuştu. Mustafa Kemal Osmanlı Devleti'nin Sofya'daki ilk askerî ataşesi olmuştur. Bulgaristan'da bulunduğu dönemde üst düzey sivil ve askerî Bulgar yetkililerle yakın ilişkiler kurmuş Bulgarlar tarafından sevilen ve sayılan bir ataşemiliter olmuştur¹.

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşında Türk ordusunun Çanakkale'de önce denizde daha sonra karada üstün imkânlar ve teknolojiye sahip olan İtilaf devletlerini durdurmayı başarmasından sonra Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu İttifak Devletleri yanında savaşa katılmıştır. Birinci Dünya Savaşında bu şekilde müttefik olan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan savaş esnasında ortak harekâtlar da yürütmüşlerdir. Türk askeri Dobruca ve Makedonya cephelerinde

1 Mustafa Kemal'in Sofya'ya gönderilmesinin bir sürgün olduğu da iddia edilir. Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki fikir ayrılıklarının buna sebep olduğu ve Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'i kendi çalışmalarına engel olmaması için Sofya'ya gönderdiği söylenir. Daha sonra Mustafa Kemal'e Sofya Ataşemiliterliğinin yanında Bükreş, Belgrad ve Çetine ateşemiliterlikleri de verilmiştir. Mustafa Kemal'in rütbesi de 1 Mart 1914'te Yarbaylığa yükseltilmiştir. Yarbay Mustafa Kemal 20 Ocak 1915 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. Mehmet Canlı, "Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği ve Buradaki Faaliyetleri", *Türk Kültürü*, Yıl XXXII, S. 379, Ankara, Kasım 1994, s. 20. Mustafa Kemal askerî ve stratejik konularda Sofya'dan Harbiye Nezareti ve Genelkurmay Başkanlığına yüzün üzerinde rapor göndermiştir. Mustafa Kemal'in gönderdiği raporlar için bkz. *Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914)*, (Yay. Haz. Ahmet Tetik), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 2007. Mustafa Kemal'in Bulgaristan'da bulunduğu dönem içindeki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Altan Deliorman, *Mustafa Kemal Balkanlar'da*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959.

Bulgar ordusuna destek olmak üzere gönderilmiştir. Enver Paşa, 6. Türk Kolordusunun 27 bin asker ve 36 toptan oluşan 15., 25. ve 26. tümenlerini Eylül 1916'da İstanbul Bakırköy'den ve Edirne'den demir yolu ile Dobruca'ya Romanya cephesine göndermiştir. Daha sonra 42.000 mevcuda ulaşan kolordu Rus İhtilaline kadar Bulgar birlikleri ile beraber Romanya'da kalmış ve bu süre zarfında 19.100 şehit vermiştir (Değerli, 2006, s. 40). Anavatandaki Türk cephe-lerinin zor şartlar altında olduğu savaş yıllarında yine müttefik Bulgar Ordusu'na destek olmak amacıyla 45 bin kadar Türk Askeri de Makedonya cephesinde bulunmuştur. Makedonya cephesine gönderilen 20. Kolordu, Kuzey Yunanistan ve Makedonya'daki yerli Türklerden gönüllü askerler almak suretiyle 12.000 mevcutlu olan tümenlerini 18.000'e çıkarmış ve bu şekilde Türkiye'ye dönmüştür. Bu kolordu haricinde Türk Rumeli Müfrezesi de Makedonya cephesinde görev yapmış ve bu müfreze de yerli Türklerden gönüllü ikmal erleri almıştır (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1996, s. 249)

I. Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın İttifak Devletleri'nin mağlubiyeti ile sonuçlanması Osmanlı Devleti ve Bulgaristan için zor dönemlerin başlangıcı olmuştur. İtilaf devletlerince 29 Eylül 1918 tarihinde imzalanan Selanik ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzalatılan Mondros Ateşkes antlaşmaları her iki ülkeye de çok ağır bir takım yaptırımlar yüklemiştir (Bıyıklıoğlu, 1992, s. 195). Selanik Ateşkes Antlaşması ile müttefiklerle Bulgaristan arasında her türlü askeri hareket durdurulmuş ve İtilaf güçlerinin temsilcileri Bulgaristan topraklarından diledikleri gibi geçme hakkını kazanmışlardır. Ayrıca bu antlaşmanın 3. maddesiyle Bulgaristan'dan müttefikleri ile olan ilişkilerini kesmesi istenmiştir. Diğer taraftan Türkiye, Mondros Mütarekesi'nin 23. maddesi uyarınca, eski müttefiklerinin hepsiyle, bu arada Bulgaristan ile de ilişkilerini kesmek zorunda bırakılmıştır (Tatarlı, 1999, s. 451-459). Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 28 Kasım'da Bulgaristan'a bir nota vererek, İstanbul'daki Bulgar elçisi Koliçev'in görevine son verilmesini, İzmir ve Edirne'deki Bulgar konsolosluk ve temsilciliklerinin kapanmasını sağlamıştır. Aynı şekilde 17 Aralık 1918 tarihinde Bulgaristan da bir nota vererek Sofya'daki Osmanlı Devleti'nin elçisi Sefa Bey ile Varna, Burgaz ve Rusçuk'taki Türk konsolosluk temsilciliklerini kapatarak ülkeyi terk etmeleri istenmiştir. Böylece sona erdirilen iki ülke arasındaki resmi ilişkiler, savaşa katılmamış olan İsveç ve İspanya elçilikleri tarafından temsil edilmek zorunda kalınmıştır. Osmanlı Devleti nezdinde Bulgaristan'ı İstanbul'daki İsveç Elçiliği, Bulgaristan nezdinde Osmanlı Devleti'ni de Sofya'daki İspanya Elçiliği temsil etmiştir (Tuğlacı, 1984, s. 102-106; Turan, 2005, s. 105). Bunlardan başka Birinci Dünya Savaşı sonrası 27 Kasım 1919 tarihinde Bulgarlar *Neuilly Antlaşması'nı* imzalamak zorunda kalmışlardır.

Türk Milli Mücadelesi, Birinci Dünya Savaşı sonrası galip devletler tarafından mağlup devletlere zorla kabul ettiren Versay sisteminin yok olmasının başlangıcı olarak değerlendirildiğinden, Bulgaristan'da büyük ilgi ve bazı ümitlerle takip edilmiştir. İş başındaki Bulgar Hükümeti, ihtilalci hareketlerin baskısı karşısında yönetimi, 21 Mayıs 1920 tarihinde Bulgar Halk Çiftçi Partisi'ne bırakmak zorunda kalmış ve partinin iktidara gelmesiyle başbakanlığa Aleksandır Stamboliyski getirilmiştir (Ecer, 1995, s. 37). Mustafa Kemal'in liderliğindeki Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın dünyada doğuracağı sonuçları sezen ve özellikle Neuilly Antlaşması'nın Bulgaristan'a yüklediği ağır koşulların bir kenara atılabileceğini hesaplayan Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski, Sevr Antlaşması'nın yeniden incelenmesiyle birlikte diğer antlaşmalardaki tüm ağır hükümlerin incelenmesini de istemekteydi.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele döneminde Bulgaristan'daki olayları dikkatlice takip etmiştir. 2 Kasım 1918'de Doğu Trakya'nın Türkiye sınırları içinde kalmasını sağlamak amacıyla, Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur (Sele, 1982, s. 298). Bu cemiyetin faaliyetlerini yakından izleyen Mustafa Kemal Paşa, Trakya'da başarılı olabilmek için Bulgar halkının anlayış ve işbirliğinin sağlanması gerektiği düşüncesindeydi. Yunanistan, 19-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan San-Remo Konferansı kararlarına dayanarak 14 Mayıs 1920 tarihinden itibaren Batı Trakya'yı işgale başlamıştır (Akin, 1996, s. 21). Bu işgal, Doğu ve Batı Trakya halkını üzmüş, Batı Trakya'nın 90 nahiyesinden 48'indeki Türk ve Bulgar halkı birlikte harekete geçerek Yunan işgaline karşı olduklarını ve Wilson Prensipleri gereği bölgedeki halkın oylarına başvurulması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca Batı Trakya'nın Yunanistan tarafından işgal edilmesi Bulgaristan kamuoyunda tepkilere yol açmış, Trakya'daki nüfus ile ilgili istatistikler yayınlanmaya başlanmıştır. İstatistiklerde bölgede en fazla nüfusa Türklerin sahip olduğu belirtilirken, ikinci sırada Bulgarların, üçüncü sırada da Yunanlıların yer aldığı görülmekteydi (Kamil, 1996, s. 20).

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, kurtuluş yolu arayan Bulgarlar, Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ikinci kongresince (Edirne Kongresi, 9-14 Mayıs 1920) Milli Kurtuluş Ordusu Komutanı olarak görevlendirilen Cafer Tayyar Paşa ile ilişki kurmak istemişlerdir. Daha sonra Milli Kurtuluş Ordusu kurmuş olan Cafer Tayyar Paşa ile ilişki kurarak, çeteler oluşturmaya başlamışlardır (Yeşilyurt, 1968, s. 14-16). Edirne Kongresi'ne de Bulgar çetecilerinden Abadçiev'in birkaç arkadaşı ile katıldığı ve Edirne'de bir ay kadar kaldıkları bilinmektedir. Onlara Edirne ve çevresindeki bazı birlikler ve bunların mevzileri gezdirilmiştir. Bu kongrede, Yunanistan'ın Trakya'yı işgaline karşı yapılması gereken organizasyon tartışılmıştır (Tuğlacı, 1984, s. 33).

Cafer Tayyar Paşa faaliyetleri esnasında Bulgar halkından çok büyük yardım ve destek görmüştür. Seferberlik ilân edildiği sırada Edirne'deki Türk halkı ile birlikte Batı Trakya'daki

Bulgarlar da silâh altına girmiştir. Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmiş olması ve Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkıştan yoksun edilmesi, Batı Trakya'daki Bulgar ve Türk halkı tarafından Yunanistan'a karşı ortak kuvvet sevkini sağlamıştır (Tatarlı, 1999, s. 451-459). Filorina, Kesriye, Vodina ahalisinden zorla seferber edilmiş birçok Bulgar, kitleler halinde Yunan ordusundan firar ettikten sonra Kemalist birliklere katılarak Yunanlılara karşı savaşmışlardır (Yeşilyurt, 1968, s. 19-20) Bu cümleden olarak, 1 Nisan 1920 tarihli ve 38 numaralı ordu karargah bülteninde Bulgarlar ve Türkler tarafından 30 çetenin kurulduğu bildirilmektedir (Tuğlacı, 2005, s. 125).

1921-1922 yıllarında da Anadolu'da Milli Kurtuluş Savaşı yapılırken, Bulgar sınırında, Batı ve Doğu Trakya'da faaliyette bulunmak üzere birçok Türk ve Bulgar çetesi kurulmuştur. Bu çeteler arasında en çok faaliyette bulunan 90'ı Türk, 30'u Bulgar olan 120 kişilik Yüzbaşı Abdürrezzak Bey tarafından Haskovo'da kurulmuş olan çetedir. Bunun yanı sıra, 300 Türk ve 200 Bulgar'dan oluşan İbrahim Çavuş'un çetesi ve Ali Fuad (Balkan)'ın idaresindeki 300 kişilik Türk-Bulgar çetesi de önemli hizmetlerde bulunmuşlardır (Yeşilyurt, 1968, s. 14-16).

Cafer Tayyar Paşa, Mayıs ayının ilk günlerinde Dirne garnizonundan Yarbay Baha Bey ile birlikte Karaağaç'a giderek Okul Müfettişi Naçev ile buluşmuş ve Bulgar-Türk işbirliği konusunda etraflı görüşmeler yapmıştır. Bu toplantıda Türklerle Bulgarlar arasındaki işbirliği, Trakya'nın geleceğinin tayininde Türk ve Bulgar görüşlerinin tespiti ve Yunanistan Makedonya'sında Arnavutluk'taki harekâtla bağlantılı bir harekâtın meydana getirilmesi gibi konular ele alınmıştır (Ecer, 1995, s. 44-45).

1920 yılı Mayıs ayı sonlarına doğru Batı Trakya'daki Fransız işgal askerleri çekilmeye başlamış ve onların yerine Doğu Trakya'yı almış olan Yunan askerleri yerleşmiştir. Bunun üzerine bu bölgede Yunanistan ile Türkiye arasında savaş başlamıştır. 1920 yılının ikinci yarısında hiçbir yerden kuvvet alamayan ve bu sebeple de yenilgiye uğrayan Cafer Tayyar Paşa, işgalci Yunan ordusu tarafından esir edilerek Atina'ya götürülmüştür (Tatarlı, 1999, s. 451-459).

Cafer Tayyar Paşa'nın 1920 Haziranı'nda Yunan güçlerine yenilmesi üzerine, 700 subay ve askerî memur, 4000 er ve 10.000 kadar göçmen; 3000 kadar piyade tüfeği ve 30 makineli tüfek Bulgar sınırına geçmiştir. 1. Kolordu Komutanlığı Bulgaristan'a geçtikten sonra Kolordu karargâhı İslimiye'ye, 55. Tümen erlerinden kurulan kıta Kızanlık civarında Çakmakçı barakalarına, 49. Tümen er ve subayları Tatarpazarcık'a, 60. Tümen piyade ve erleri Yenizağra'ya, Topçu erleri Yanbolu'ya yerleştirilmişlerdir² (Bıyıklıoğlu, 1992, s. 368-369).

2 I. Kolordunun Bulgaristan'a sığınması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hülya Toker, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve I. Kolordu'nun Bulgaristan'a Sığınması", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 123-141.

Bulgar Halk Çiftçi Partisi Hükümeti, Türk göçmenlerini misafirperverlikle karşılamıştır. Bu göçmenler Plevne, Vidin, Varna, Lom, Rusçuk Razgrat, Kazanlık ve Gorno-Panicarevo gibi yerlere yerleştirilmiştir (Hakov, 1996, s. 1271-1280). Birçok Kemalist, yerleştikleri Kazanlık, Yeni Zağra, Filibe ve Sofya’da Batı Trakya’ya sevk etmek üzere çeteler hazırlamış veya Anadolu’ya yardım gönderme faaliyetlerine katılmışlardır. Bunların arasında Şakir Bey (Kesebir; Gelibolu Milletvekili), Ekrem Bey (Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Genel Kurul Üyesi), Ekrem Bey (Demiray), Şevket Bey (Dingillioğlu), Rıdvan Bey (Ergüder), Muhsin Bey (Edirne Lisesi Tarih ve Coğrafya Öğretmeni), İbrahim Zihni Bey, Şefik Bey (Bidcioğlu), Ali Galib Bey, Fuad Bey (Balkan), Şadi Bey, Tahsin Ergun ve 27.11.1921’de Bulgaristan’dan Ankara Hükümeti’nin temsilcisi olarak bulunan Cevad Abbas (Gürer) de bulunmaktadır (Tuğlacı, 2005, s. 115-116).

Cafer Tayyar’ın ordusundan Bulgar topraklarına iltica eden subayların arasında olan 20 kadar doktor, Yüksek Sıhhi Kurulu’nun 21 Ağustos 1920 tarihli kararı gereğince Bulgar hastanelerinde hizmete alınmışlardır (Değerli, 2006, s. 142).

Aleksandr Stamboliyski Hükümeti, Türk askerlerine ve göçmenlerine iki milyon levalık bir yardımda bulunduğu gibi, çoğunu da Burgaz ve Svilengrad bölgelerindeki çiftliklere yerleştirmiştir. Bu arada Bulgar Halk Çiftçi Birliği Hükümeti’nce çiftçi göçmenlere toprak, tarım aletleri, tohum vb. sağlanmıştır (Velikov, 1983, s. 1865-1876). Yurtlarına dönme zamanı geldiğinde gerek askerlerin gerekse diğer Türk mültecilerinin seyahatlerini kolaylaştırmak için Bulgar Hükümeti çok büyük özen göstermiştir.

Yukarıda da değinildiği üzere Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros ve Selanik Antlaşmaları uyarınca, Türkiye’deki Bulgar menfaatleri İstanbul’daki İsveç elçiliğinden, Bulgaristan’daki Türk menfaatleri de Sofya’daki İspanya elçiliğinden yürütülerek, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkilere son verilmişti. Söz konusu yasağa rağmen, her iki ülke arasında doğrudan diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde Milli Mücadele’nin ilk gününden itibaren sıcak ilişkilerin başladığını görüyoruz. Bu olumlu gelişmenin oluşumunda, Mustafa Kemal (Atatürk)’ün askeri ateşe olarak Sofya’da bulunduğu süre içerisinde kurduğu sıcak ilişkilerin etkisi büyüktür. Nitekim 1920 yılının 30 Nisan’ında Mustafa Kemal Paşa, TBMM adına Bulgar Başbakanı Aleksandır Stamboliyski’ye bir mektup göndermiştir (Tatarlı, 1983, s. 451-459). İstanbul’daki Osmanlı Mebusan Meclisi’nin 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından basılarak kapatıldığı, birçok milletvekilinin tutuklanarak sürgüne gönderildiği, dolayısıyla Ankara’da bir meclis açmak zorunda kaldıkları ve bu meclisin ülkenin şimdiki ve gelecekteki kaderini ele aldığı belirtilmektedir.

Bulgar Halk Çiftçi Partisi Başkanı ve Başbakan Aleksandır Stamboliyski Hükümeti, 1920 yılının başlarında Türkiye’de bir diplomatik temsilcilik açmak için birkaç kez girişimde bulunmuştur. Ancak müttefik devletler Bulgar hükümetinin bu isteğine sürekli olarak karşı koymuşlardır. Bu durum karşısında Fransız hükümeti, Paris’teki Bulgar Elçisi Savov aracılığı ile Bulgar hükümetine, Türkiye ile ilişkilerin tesisi konusunu, barış antlaşmasında belirtildiği şekilde kalmak zorunda olduğunu müttefikleri ile yaptığı istişareler sonunda bildirmiştir (Ecer, 1995, s. 35-36).

Ankara’da TBMM kurulduktan sonra Stamboliyski, müttefiklerin etkisi altındaki İstanbul Hükümeti ile Ankara’daki hükümet arasındaki farkı açıklıkla anlatmakta ve milletin yegâne temsilcisinin Anadolu’daki hükümet olduğunu görmektedir. 1921 yılı başlangıcında sadece ekonomik sorunlarla ilgilenmek üzere İsveç Elçiliğinden ayrılan Bulgar diplomatik temsilciliği, daha da bağımsız çalışmaya başlamıştır. Ancak bütün diplomatik sorunlar, aracı elçi tarafından çözülmekteydi.

Böyle bir dönemde Bulgar Hükümeti’nin çok ilgi çekici bir diplomatik teşebbüsü olmuştur. Mayıs 1921’de Ankara’ya gizlice Stamboliyski’nin en çok itimat ettiği adamlarından Angel Grozkov Kundalov, Çiftçi Partisi Meclis Grubu Temsilcisi Yüzbaşı Grigor Pisarev ve Tüccar Paskal Ençev’den oluşan bir heyet gönderilmiştir (Hakov, 1996, s. 1271-1280). Yeni Türkiye yöneticileri, Bulgar Heyeti’ni Ankara’da büyük bir saygı ve özenle karşılamışlardır. Bu ziyaret, Yeni Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilk diplomatik temas olarak kabul edilmiştir. Bu heyet Ankara’da başta Mustafa Kemal olmak üzere İsmet İnönü ve Sovyet diplomatik misyonu üyelerinden Verboy ile görüşmüştür (Tatarlı, 1999, s. 451-459). Bu arada aynı günlerde (24 Mayıs 1921) General Sabuncuyev, TBMM’ince yetkili kılınacak bir zatla, seçilecek bir mahalde veya devlet bulunduğu takdirde Trakya ve Makedonya hakkında görüşme isteğinde bulunmuştur. General Sayanorov da Ankara’ya gönderdiği 14 Haziran 1921 tarihli mektubunda, iki ülke arasında dostluk ilişkilerin kurulmasını arzu ettiğini bildirmiştir.

Bulgar Başbakanı Stamboliyski, Grozkov’dan Bulgaristan ve Türkiye’nin ilerdeki gelişmesini göz önüne alarak Mustafa Kemal ile sağlam bir anlaşma yapılmasını istemiştir. Ayrıca Bulgaristan, yaptığı yardımlara karşılık Mustafa Kemal Paşa’dan ileride yapılacak barış görüşmelerinde Türkiye’nin Batı komşusu olarak Yunanistan’ı değil Bulgaristan’ı tercih etmesini istemiştir. Ankara’da Grozkov, Mustafa Kemal Paşa ile Pisarev ise İsmet Paşa ile sürekli temas halindedir. Sofya ile devamlı temas halinde bulunabilmesi için Pisarev, askerî şifreden yararlanmıştır. Mustafa Kemal de bu haberleşmenin sağlanabilmesi için Edirne’de yardımcı bir telsiz istasyonunun kurulması emrini vermiştir (Şimşir, 1981, s. 429-436). Bulgar heyeti, Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar ile birlikte Ankara, Eskişehir, İnebolu, Kastamonu, Kütah-

ya, Antalya, Sivas vs. cepheleri dolaşmışlardır (Yeşilyurt, 1968, s. 14-16). Bulgar heyetinin Ankara'yı ziyareti Ankara Hükümeti ile Bulgar Başbakanı arasında varılmış bir anlaşmanın sonucu olarak yapılmıştır. Temas ve konuşmalar her iki hükümetin adına yürütülmüştür.

Ancak, bu ziyaret müttefikler tarafından öğrenilmiş ve Batı basınınca ve Balkan devletlerinden bazı kesimlerce Bulgar Çiftçi Partisi'ne karşı sert hücumlarda bulunmalarına sebep olmuştur. Bulgaristan'da da Grozkov'un Ankara'ya gidişi Çiftçi Partisi muhalifleri tarafından da tepkiyle karşılanmıştır (Ecer, 1995, s. 41). Grozkov'un Ankara seyahati, bazı Bulgar yayın organları tarafından da Stamboliyski'ye karşı muhalefet yapmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin, "Epoha" ve "Ora" adlı gazeteler 18 Temmuz 1921 tarihli sayılarında bu ziyareti "Antlaşmaları yırtmayı amaç edinen Bulgar siyasetinde bir tayini istikamet" olarak nitelendirmişlerdir. "Radikal" gazetesinde ise "Grozkov'un Ankara ziyareti Bulgar Hükümeti'nin Kemalistlere yanaşarak yarımada sulhu bozmak istediği şüphesini uyandırmaktadır" şeklinde yorumlanmıştır (Yeşilyurt, 1968, s. 22). Aynı zamanda Novo Vreme Gazetesi gibi basın organları Grozkov'un Ankara seyahati hakkında Mustafa Kemal'den ve Türk milletinin İstiklâl Savaşı'ndan büyük bir sempati ile söz etmektedir.

Bulgar Başbakanı Stamboliyski, Türklerle temasta bulunmakta kararlı bir tavır göstererek, 1922 yılının sonlarında Çiftçi Partisi'ne mensup Tüccar S. Pokaniçarov ile B. Açkov'u Türkiye'nin Sofya temsilcisi Cevad Abbas Bey ile Türkiye ile iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin kurulması için göndermiştir. Pokaniçarov'un Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşması son derece samimi bir hava içinde olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Trakya meselesine büyük önem vermiştir. Bulgaristan'a sığınan Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin üyelerini bir çatı altında toplayıp Yunanlılara karşı faaliyete geçmelerini istemiştir. Bulgaristan'da dikkati çekmeden çeteler kurmak suretiyle Batı ve Doğu Trakya'da faaliyette bulunmak mümkün görünmekteydi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hükümeti'nin resmi temsilcisi olarak tanınmak, aynı zamanda gizli faaliyetleri idare etme görevini üstlenmesi için Bolu Milletvekili Cevad Abbas (Gürer)'i görevlendirmişti.

Bulgaristan'ın uluslararası durumunun uygun olmamasına rağmen Stamboliyski Hükümeti, Ankara Hükümeti'ne 1921'in başlarından beri Sofya'da resmi temsilci olarak Cevat Abbas'ın bulundurulmasına olanak sağlamıştı (Hakov, 2000). İtilaf güçlerinin baskısına rağmen Stamboliyski, Türk Milli Mücadelesi'ne karşı tutumunu değiştirmemiştir.

27 Şubat 1921'de Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olan Cevad Abbas Bey, Çiftçi Partisi Hükümeti'nin ileri gelenleri ile daimi ilişki içerisinde olmuştur. Türk-Bulgar çete faaliyetleri için Ankara'nın onayı ile Bulgar komitecilerinden Protogerof ve Todor Aleksandrof ile görüşmelerde

bulunmuştur. Cevad Abbas Bey, Bulgaristan'dan Kurtuluş Savaşı için ekonomik yardımın gönderilmesini organize etmiş (Hakov, 1996, s. 1271-1280), Trakya'da Türk çoğunluğunun bulunduğu toprakları yabancı hâkimiyetinden kurtarmak için faaliyetlerde bulunmuştur (Bıyıklıoğlu, 1992, s. 387). Ayrıca, Fuat (Balkan) Bey, Ankara Hükümeti tarafından Batı Trakya ve Makedonya'da çetecilik faaliyetleri yapmak üzere görevlendirilmiştir. Yine Şakir (Kesebir) Bey de Doğu Trakya'da Ankara Hükümeti'nin talimatları doğrultusunda faaliyet göstermiştir (Kamil, 1996).

Cevad Abbas Bey, bu gizli faaliyetleri sırasında dikkat çekmemek için İstanbul ve Avrupa'da Trakya'yı temsil eden hiçbir cemiyetin olmadığını Bulgar basını aracılığı ile ilân etmiştir. Buna rağmen İtilaf Devletleri'nin Sofya'daki Askeri denetleme Komisyonu tarafından Abbas'ın gizli ve açık faaliyetleri fark edilmiştir. Bulgar Hükümeti'nin o tarihlerdeki milletlerarası durumu dolayısıyla Cevad Abbas Bey'in derhal Bulgaristan'dan çıkarılmasını istedikleri gibi, Bulgar Hükümeti'ni Neuilly Antlaşması'na aykırı hareket etmekle de suçlamışlardır. Bu durum karşısında Bulgar Hükümeti Moskova ve Ankara Hükümetleri ile hiç bir münasebetleri bulunmadığını ve bu iki hükümetin temsilcileriyle temasta bulunan Bulgar Makedonya ve Trakya Teşkilâtı hakkında soruşturma açtığını ilân etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Cevad Abbas Bey'e de 22 Temmuz 1921 tarihinde Bulgaristan'dan ayrılması gerektiği bildirilmiştir (Şimşir, 1981, s. 435-436).

Bu gelişmeler üzerine Cevad Abbas Bey, Bulgaristan'da sekiz aylık görevini keserek yurda dönmek zorunda kalmıştır (Hakov, 1996, s. 1271-1280). Cevad Abbas Bey, Sofya'daki faaliyetleri esnasında Anadolu hareketini Avrupa kamuoyuna ve Bulgar halkına anlatma fırsatı bulmuştur. Mustafa Kemal'in arkadaşı olması ve Bulgaristan'da Mustafa Kemal'e karşı duyulan sevgi sayesinde Bulgarlardan büyük yakınlık görmüştür.

Türk Milli mücadelesinin başarıya ulaşması ve Sevr Anlaşmasının hükümsüz kalması Bulgaristan'da da Neuilly üzerinde bir takım değişiklikler yapılabileceği umidini arttırmıştır. Bulgaristan Milli Mücadele esnasında Türkiye'ye desteklerinden dolayı Lozan Konferansında Türkiye'den özellikle Batı Trakya üzerinden Ege Denizi'ne çıkış sağlanması yönünde destek beklemiştir.

II. 1923 Sonrası Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

a) İki Dünya Savaşı Arası Bulgaristan'daki Siyasî Durum

İki Dünya Savaşı arası dönemde Bulgaristan'ın siyasî durumu ve değişen iktidarları Türk-Bulgar ilişkilerini de ciddi bir biçimde etkilemiştir. Stamboliyski, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle hem Yugoslavya'ya kaybedilen topraklar ve hem de Makedonya'dan 300 bin kişinin Bulgaristan'a göç etmesi ile zor duruma düşmüştür. Bu arada Çiftçi Partisi iktidarının kom-

şuları Makedonya, Romanya ve Yunanistan ile iyi geçinme politikası ülke içerisindeki milliyetçileri rahatsız etmiştir. Bütün bu olumsuzlukların üzerine hükûmetin savaş sonrasında ekonomik istikrarı da bir türlü sağlayamaması milliyetçilerin önderliğinde Haziran 1923 yılında gerçekleştirilen bir darbe ile yıkılmasına sebep olmuştur. Böylece Stamboliyski hem iktidarı, hem de hayatını kaybetmiş, bu darbe sonrasında hükûmet de radikal milliyetçi A. Tsankov'un eline geçmiştir. Bulgaristan'da yeni hükûmet milliyetçilik kavramını modern anlamdaki ulus kavramından çok uzak tutarak sadece kan ve kafatası ile etnik kökene dayalı bir olgu olarak görmüştür. Bulgaristan'daki bu milliyetçilik anlayışı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ndeki uluslaşmaya dayalı, etnik kökenin, dil, din, kültür ve ırkın ön planda olmadığı Misak-ı Milli sınırları içerisinde yaşayan herkesi kapsamamasından oldukça farklı bir uygulamayı içermektedir. Yeni hükûmet "Bulgaristan Bulgarlarıdır" sloganı ile yola çıkmış ve doğal olarak hükûmetin bu yeni politikası azınlıklar üzerinde baskıları da beraberinde getirmiştir. Aleksandır Tsankov Hükûmeti Bulgaristan'da 1926 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Ancak 1926 yılında Makedonya Komitesi liderlerinden Andrei Liyapçev'in askeri darbesi ile iktidar el değiştirmiştir. Bulgaristan Kralı Boris'in 1930 yılında İtalya Kralı'nın kızı ile evlenmesi sonrasında Bulgaristan'ın Yugoslavya ve diğer komşuları ile olan ilişkileri zayıflamaya başlamıştır (Kaştan, 2008, s. 671-672).

Bulgaristan'da 1930 yılında başlayan siyasi istikrarsızlık neticesinde Demokrat Parti Lideri Aleksandır Malinov'un girişimi ile bütün muhalifler Halk Cephesi adı altında birleşmişler ve Haziran 1931'deki seçimleri kazanmışlardır (Bıçaklı, 2016, s. 138). İlk olarak hükûmetin başına Aleksandır Malinov gelmiş fakat sağlık sorunları nedeniyle Ekim 1931'de yine Demokrat Parti üyesi olan Nikola Muşanov'a görevini devretmiştir (Crampton, 2007, s. 141-142) 19 Mayıs 1934'te gerçekleştirilen askerî darbeye kadar devam eden bu iktidar döneminde Bulgaristan'ın revizyonist bir politika takip ettiği ve komşularına karşı toprak talepleri gibi mevcut iddialarını canlı tuttuğu görülmüştür (Bıçaklı, 2016: 138) Bir Balkan Pakti kurulması için 1929'dan itibaren çeşitli görüşme ve konferansların yapıldığı zamanlarda Bulgaristan'da milliyetçi gruplar komşu Balkan ülkeleri ile ilgili toprak taleplerini gündeme getiren çeşitli etkinliklerde bulunmuşlardır (Crampton, 2007, s. 142-143).

Nikola Muşanov hükûmeti döneminde Türk Hariciyesinin Bulgaristan'daki siyasi partiler ve siyasi cemiyetler hakkında hazırladığı raporda, açıkça Balkan ülkelerinin o dönemde kendi aralarındaki çekişmeleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde Bulgaristan'da hala en etkin grup Makedonya Teşkilatı³ olup onların varlık sebepleri de Yugoslavya dolayısıyla Sırp düşmanlığıdır. Makedonya teşkilatının İtalya tarafından desteklendiği raporda belirtilmiştir. Demokratik

3 19. Yüzyılın sonunda kurulan Devrimci Makedon Bulgar örgütlerinin devamı niteliğindedir.

Uzlaşma Hükümeti'nin 1931'de çökmesinden sonra Bulgaristan'da daha etkin hale gelen Fransız ve Yugoslav politikası ve parasının Trakya Teşkilatı'nı canlandırdığı, teşkilata da son dönemde Doğu Trakya'dan göç eden Bulgarların hakim olduğu ifade edilmiştir. İtalyanların himaye ettikleri Makedonya Teşkilatı'na karşı Yugoslavlar da Trakya Komitesi'nı kullanmak istemiştir. Onların maksatları da Bulgar kamuoyunun düşünce ve emellerini Makedonya'dan Trakya ovalarına yönelterek kendi topraklarına yönelik Bulgar emellerini uzak tutmaktır (B. C.A., 030-0-010-000-000-243-646-19 İef 7, 9).

1934 darbesini gerçekleştiren Albay Damyan Velçev'in darbeden sonra başbakan olmak istememesi üzerine Albay Kimon Georgiev bu göreve getirilmiştir. İktidarın daha ilk günlerinde sivil hak ve özgürlükler askıya alınmış, meclis ve tüm siyasî partiler feshedilmiş, sendikalarında büyük bölümü kapatılmıştır. Darbecilere göre toplumsal birliği sağlamanın bir yolu da Türkçe yer isimlerinin değiştirilmesinden geçiyordu. Yapılan geniş çaplı bir düzenleme ile Türkçe isimler Bulgarca olanlar ile değiştirildi. Bu yeniden isimlendirme Bulgaristan'ın II. Dünya Savaşı'na kadar olan tarihi içinde yeniden isimlendirmelerin en kapsamlı olanıdır. Darbecilerin kralın bazı yetkilerini de sınırlandırma girişimleri kraliyet taraftarlarını harekete geçirdi ve General Penço Zlatev başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Subayların bu derece siyasete müdahalesine kızan Kral Boris III orduyu siyasetten uzaklaştırmak amacıyla Nisan 1935'te Zlatev'in yerine sivil Andrey Toşev'i atadı. Fakat Toşev'in de bekleneni verememesi üzerine eski bir diplomat ve krala sadakati ile bilinen Georgi Köseivanov başbakan olarak atandı ve 1940'a kadar görevini sürdürdü (Crampton, 2007, s. 143-146). Bulgaristan'da böylece Kral Boris III'ün kişisel yönetimi 1941'de Alman Ordularının bölgeye gelmesine kadar sürmüştür.

Bulgaristan 1935 yılına kadar dış siyasette genelde Rusya'nın yanında yer almasına karşılık 1935 yılında Köseivanov (1935-1940) döneminde mihver devletlerin yanında yer almaya başlamıştır. İtalya ile Bulgaristan'ın yakınlaşmasıyla ilgili durum Çekoslovak gazeteci Peyvova'nın Türkiye'nin Atina elçisinin kardeşi Memduh Bey'e gönderdiği mektupta açıkça görülmektedir (Kaştan, 2008, s. 670-672).

b) İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Türk milli mücadelesinin başarıyla sonuçlanıp işgalci güçlerin Anadolu'dan atılması sonrasında Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk ve dostluk arzusu devam etmiştir. Aleksandr Stamboliski hükümeti, yeni Türkiye'nin Balkanlar'da artan önemini değerlendirerek, 1923 yılı başlarında Balkanlar'ın geleceği ve Türk-Bulgar işbirliği hakkında Mustafa Kemal Paşa (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Başkanı) ile gizli bir görüşme yapmak üzere Edirne Bulgaristan Başkonsolosu General Todor Markov'u görevlendirmiştir (Ecer, 1995, s. 46).

Markov, başka bir isme hazırlanmış bir belge ile Mustafa Kemal Paşa ile yapacağı görüşmeyi gerçekleştirmek üzere, önceden görüşme için tespit edilmiş olan İzmir'e gelmiştir. Markov, 27 Ocak 1923 günü Göztepe'de Mustafa Kemal'e ilk ziyaretini yapmıştır. Ertesi gün, Mustafa Kemal ile Markov iki saatten fazla görüşmüşlerdir. 27-31 Ocak 1923 tarihleri arasında İzmir'de gerçekleşen Mustafa Kemal-T. Markov görüşmesi dostane bir hava içerisinde geçmiştir. Markov, Bulgar Hükümeti tarafından tespit edilmiş olan Türkiye ile Bulgaristan arasında bir dostluk anlaşmasının yapılması sırasında, Stamboliyski'ye yazılı olarak sunduğu 8 Şubat 1923 tarihli raporunda da belirtildiği gibi sözlerinin başında iki ülke arasındaki ilişkiler için son derece önemli bulunduğu, iki halkın köken birliği, nice yıllar tarihi beraberliği, çilelerinin ve düşmanlarının ekonomik ve politik çıkarlarının ortaklığı, umum düşmanlara karşı birlikte savaşma gerekliliği, Bulgaristan'da kalabalık bir Türk nüfusun varlığı ve Bulgaristan'ı, İstanbul'un Batı'dan en güvenilir müdafisi yapan iki komşu devletin coğrafi konumu gibi ön koşulları dile getirmiştir (Hakov, 1996, s. 1271-1280).

Bundan sonra T. Markov, Bulgar hükümetinin çözümü için Türk Hükümeti'nin desteğine ihtiyaç duyduğu Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerinden Ege Denizi'ne çıkış yolu isteğine Türkiye'nin daimi bir diplomatik destekte bulunması; her Türk'ün Tuna'ya, her Bulgar'ın Bağdat'a kadar serbest ticaret ilişkilerinin kurulması; Batı Trakya, Makedonya ve Dobruca göçmenleri ile nüfusu son derece artan Bulgaristan'ın Doğu Trakya göçmenlerinin bir kısmının eski yerlerine gönderilmesi gibi sorunlar üzerinde durmuştur. Bulgar temsilcisinin önerilerini dikkatle dinleyen Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı saldırganlık niyeti olmadığı sürece ortaya atılan meselelerin kolay çözümleneceğini dile getirmiş ve iki devlet arasında normal diplomatik ilişkilerin acilen kurulması yönünde atılımların yapılması isteğinde bulunmuştur. İzmir'de T. Markov ve Atatürk arasındaki görüşmeler, Bulgaristan ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin kurulmasında her iki devletin karşılıklı alakasını pekiştirmiştir. Mayıs 1923'te Türk Hükümeti iki devlet arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasını önermiştir. Ancak, İtilaf devletlerinin baskısı, özellikle 9 Haziran 1923'deki askeri darbe sonucu Aleksandr Stamboliyski'nin öldürülmesi, Bulgaristan ile Türkiye arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasını ve müzakereleri geciktirmiştir (Peeva, 2001, s. 59-66).

Lozan Görüşmeleri Bulgar basınında da büyük bir ilgi ve dikkatle takip edilmiştir. Görüşmelerin başladığı dönemlerde Bulgar basını İsviçre'de Bulgar taleplerinin esnek ve ölçülü olması gerektiğini dile getirmiştir. Genel kanaat diplomasinin temel vazifesinin Ege Denizi'ne çıkış kazanmak olduğu yönünde olmuştur. Mudanya sonrası Bulgar basını Doğu Trakya meselesinin artık çözüldüğünün bilincine varmıştır. Sofya'daki iktidar da aynı bilinçte olmuştur. Bu yüzden, konferansa giden Bulgar heyeti bütün Trakya'nın değil, sadece Batı Trakya'nın

özerkliğini kazanmak için talimat almıştır. Bulgaristan'ın içinde bulunduğu pozisyonda Trakya meselesi ve Türk diplomatik desteğine duyulan zaruri ihtiyaç, bir muhalefet gazetesi olan Pryaporets Gazetesini şöyle yazmaya sürüklemiştir: “Durumun iyi istifade edilmesinin ilk şartı Türklerle dostluğumuzu bozmamamızdır” (İsoy, 2016, s. 115)

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Bulgar Hükümeti 31 Ağustos 1923'te Todor Markov'u resmî elçi sıfatıyla Türkiye'ye göndermiştir. Bütün bu gelişmelerden sonra sıra iki ülke arasında yapılacak bir dostluk anlaşmasına gelmiştir. Galatasaray mezunu olan ve iyi derecede Türkçe bilen tecrübeli diplomat S. Radev'in 3 Aralık 1923'te Markov'un yerine Türkiye Elçisi olarak atanması görüşmelere olumlu yönde tesir etmiştir. Türk-Bulgar görüşmelerinin merkezinde göçmenler ve onların emlakı, azınlık hakları, Türkiye'deki Bulgar okullarıyla İstanbul'daki Bulgar Ekzarhlığı ve Bulgaristan'daki Türk okullarının geleceği gibi öteden beri askıda kalmış olan sorunların çözümü gibi meseleler yer almıştır. 10 Haziran 1924'te başlayan görüşmelerde Bulgar Hükümeti'ni Elçi S. Radev, Türk tarafını ise Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Tevfik Kamil Bey ile Başbakanlık Hukuk müşaviri Münir Bey temsil etmiştir. İki yıla yakın devam eden Türk-Bulgar görüşmeleri 18 Ekim 1925'te Türkiye ve Bulgaristan arasında beş maddeden oluşan bir Dostluk Anlaşması, Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi ile sonuçlanmıştır. Ankara Antlaşması (Akın, 2012) ve Ek Protokolü ile İkamet Sözleşmesi 17 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma sonrasında öncelikle yapılan ticarî anlaşmalarla iki ülke ilişkileri canlılık kazanmış, 6 Mart 1929'da, Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Anlaşması imzalanmıştır (Sarıkoyuncu, 2005, s. 147-151).

1929'dan itibaren bir Balkan paktı kurulması yönündeki faaliyetler sürerken Türk-Yunan yakınlaşmasından da duyulan endişe ve diğer ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla 1-6 Aralık 1931 tarihlerinde dönemin Bulgar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Nikola Muşanov kalabalık bir heyet ile Türkiye'ye gelmiş ve Ankara Hükümeti tarafından samimi bir dostluk havasında karşılanmışlardır. Yugoslavya ve Yunanistan'ın Türkiye ile münasebetlerinin iyileşmesinden endişe duyan Bulgaristan bu ziyaretten sonra rahatlamıştır. Bulgaristan'ın da Balkan Paktı'na dahil olmasını isteyen Türkiye bu amaçla 20-24 Eylül 1933 tarihleri arasında Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında bir heyetle Sofya'ya ziyarete gitmişlerdir. Türk heyetinin buradaki görüşmeleri de gayet olumlu bir şekilde gerçekleşmiştir (Sarıkoyuncu, 2005, s. 153-158).

9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Paktı'na Türkiye'nin yoğun çabasına rağmen Bulgaristan katılmamıştır. Bulgaristan'ın Yunanistan üzerinden Ege Denizi'ne çıkış isteği, Yugoslavya ile aralarındaki Makedonya sorunu bu duruma engel teşkil etmiştir. II. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonrası toprak kaybeden Bulgaristan'ın iki dünya savaşı arası dönemde zamanla

revizyonist devletlerin yanına yaklaşmaya başlaması da Bulgaristan'ın Balkan Paktına girmemesinin başlıca sebeplerinden olmuştur (Eyicil, 2004, s. 335-367; Öksüz, 2006, s. 95-138).

19 Mayıs 1934 darbesi ile Nikola Muşanov Hükümeti'nin devrilmesinden sonra Türk-Bulgar ilişkilerinde bir süre gerginlik olduysa da Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Yugoslavya'dan dönüşlerinde 20 Nisan 1937'de Sofya'yı ziyaretleri ile ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. Atatürk Balkanlarda barışın istikrarını sürdürmek üzere Mayıs 1938'de ise Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı Yunanistan ve Yugoslavya'dan sonra Bulgaristan'a göndermiştir. Burada Çar III. Boris ve Başbakan Köseivanov ile Bulgaristan'ın silahlanmasını sınırlayan maddelerin kaldırılması ve Balkan Paktı'na üye diğer ülkeler ile ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan Türkiye'nin bu çabasından memnuniyet duymuştur. Nitekim Türkiye'nin bu çabaları sonucu Balkan Paktı'na üye ülkeler ile Bulgaristan arasında 31 Temmuz 1938'de Selanik'te bir anlaşma imzalanarak karşılıklı olarak tarafların kuvvete başvurmayacağı ve Bulgaristan'ın Neuilly Anlaşması'ndan doğan askerî taahhütlerine son verilmesi hakkında görüş birliğine varılmıştır (Sarıkoyuncu, 2005, s. 158-159).

Atatürk döneminde Türk-Bulgar ilişkilerinde bazı dönemlerde çeşitli sorunlar yaşanmışsa da Bulgar basınında Cumhuriyet'in ilanından Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar Gazi Mustafa Kemal ile ilgili pek çok yazı ve makale yayınlanmış bu yazıların tamamında kendisi ile ilgili övgü dolu sözler yer almıştır. “Galip”, “kurtarıcı”, “inkılapçı”, “dahi”, “teşkilatçı”, “vatansever” Bulgar basınında kendisi için kullanılan unvanlardan bazılarıdır (Ertürk, 2013, s. 86).

III. İki Ülke Arasındaki İlişkilerde Bulgaristan'daki Türk Azınlığının Rolü ve Önemi

Bulgaristan ile Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında müttefik olmaları ve Bulgaristan ordusunda çok sayıda Müslüman Türk azınlığa mensup askerin de Bulgarlarla birlikte savaşıp birlikte ölmeleri, savaş sonunda Bulgaristan'ın ülkedeki Türklere karşı tutumunu değiştirmesinde önemli bir etken olmuştur. Savaş sonunda iktidara gelen ve 1923 yılına kadar başta kalan Aleksandr Stamboliyski liderliğindeki Çiftçi Partisi döneminde Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığı biraz rahat nefes alabilmiştir (Şimşir, 2012, s. 65-68). Ancak bu dönemde de bazı sıkıntılar yaşanmıştır⁴.

4 Gerçekte yapılan bazı düzenlemelerle Müslümanların dini haklarına darbe indirilmiştir. Örneğin 1919 yılında hazırlanan “Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi”nde kulağa hoş gelen ifadeler kullanılmasına karşın Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı denetimi ele geçirmiş oldu. Nizamnamede Başmüftünün, atanmış müftüler tarafından seçileceği öngörüldüğünden seçim gerçek manada işlevini yitirmiştir (Emine Bayraktarova, “Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)”, Marmara Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2009, s. 163-165).

18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve İkâmet Sözleşmesi, Cumhuriyet döneminde Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığın hakları ve Türkiye'ye göçleri ile alakalı ilk anlaşmadır. Türkiye ve Bulgaristan arasında yapılan İkâmet Sözleşmesi'nin ikinci maddesi doğrudan doğruya Bulgaristan'daki Türkler ile ilgilidir. Bu maddeye göre : *“Taraflar Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler. Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe tasfiye etme hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce tasfiye etmemiş olanlar göç gününden başlamak üzere iki yıllık bir süre içinde bu tasfiyeyi yapmak zorundadırlar. Malların tasfiyesinden elde edilen paraları ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki hükümet arasında bir anlaşma yapılacaktır”* (Soysal, 1983, s. 260-263).

Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığı için özellikle Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan Türk-Bulgar İkâmet Sözleşmesi hayati bir öneme sahiptir. Bu anlaşma ile ilk defa Bulgaristan'da yaşayan Türklerin anavatana göçleri bir düzene bağlanmıştır. Atatürk döneminde bu anlaşma oldukça dürüst ve düzgün bir biçimde uygulanmış, 1930'lu yıllarda her yıl Türkiye'ye ortalama 17 bin göçmen gelmiştir (Şimşir, 2012, s. 225-229). 1925 tarihli İkamet Sözleşmesi'nin hükümleri 1944 yılında Bulgaristan'daki rejim değişikliği sebebiyle askıya alınmış ve bu tarihten itibaren Bulgar makamları sağlıklı bir göç anlayışını terk etmişlerdir (Kamil, 1989: 28). Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1923-1939 yılları arasında toplam 198.688 kişi göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001, s. 310).

Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Bulgaristan'dan ve diğer Balkan ülkelerinden göç eden Türk nüfusun Türkiye'de iskânı ile ilgili temel prensipler belirlenmiş ve göçmenlerin yurdun çeşitli bölgelerine yerleştirilmeleri ve onlara yapılacak yardımlar ile ilgili önceden kararlaştırılan esaslar çerçevesinde hareket edilmiştir. Dönemin Dahiliye Vekâleti Nüfus İşleri Umum Müdürlüğünün 21.07.1938 tarihli bir yazısında bu hususlar yakın zamana kadar iskân işlerinde amaçladığımız belli başlı hedefler şunlardır denilerek tekrar zikredilmiştir. Buna göre birinci amaç; dışarıdan yabancı veya komşu ülkelerden gelebilecek saldırılara karşı yurdun müdafaa gücünü ve kabiliyetini arttıracak şekilde sınır boylarımızı güçlendirmek maksatlı iskân edilmeleridir. İkinci amaç ise yurdun muhtelif bölgelerinde mevcut farklı etnik grupların arasına Türk unsuru iskân ederek hem kültür birliğini sağlamak hem de iç güvenlik maksatlarını temin etmektir. Hatta bu amaçlar kapsamında Genelkurmay Başkanlığı ile mutabık kalınarak geniş ölçekli bir plan oluşturulmuş ve bir kopyası da Başbakanlığa sunulmuştur (BCA, 030-0-010-000-000-081-531-19 lef 4). Dahiliye Vekâlet'inin yukarıda zikredilen belgesinde tekrar gündeme getirilen bu esaslar aslında Türk Devleti'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sebebiyle

Bulgaristan'dan ve 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında da tüm Balkanlar'dan gelen göçmenlerin yurda iskân edilirken dikkat etmeye çalıştığı hususlar olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Gayrimüslim gruplar başta olmak üzere farklı unsurların bir bölümünün düşmanla iş birliği yapmış olmaları veya vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'ne sadakat konusunda görülen zafiyetler devletin böyle bir tedbir düşünmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve yok edilme sürecinin Türk ulusu tarafından benimsenmeyip Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlandırılması, İtilaf Devletleri'nin Misak-ı Milli sınırları dışına atılarak tam bağımsız genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması Bulgaristan içerisindeki Türk ve Müslüman nüfusu da sevince boğmuştur. Bulgaristan'daki Türk gençleri bu sevinçlerini düzenledikleri kültürel ve sportif aktivitelerle kutlamışlar, hatta gençler daha sonra bu etkinliklerini kurdukları kültürel ve sportif kulüpler ile Bulgaristan'daki tüm Türk ve Müslüman bölgelerine yaymışlardır. Bu tür kulüp temsilcileri ülke içerisinde birlik ve beraberliğin sağlanması, Türk Milliyetçiliğinin oluşturulması, Atatürkçülük fikirlerinin yayılması amacıyla 1924 yılında Rusçuk'ta bir kongre düzenlemişler ve bunu her yıl farklı bir bölgede yapma kararı almışlardır. İşte bunlardan biri olan 1926 yılında Varna'da düzenlenen 3. Kongre'de Bulgaristan Türk Spor Birliği'nin adı "Turan" olarak değiştirilmiştir. Turan tamamen Türkiye ile istişare içerisinde ve Atatürkçü bir çizgide yer almış ve çok kısa sürede "Turan Dernekleri" olarak tüm Türk bölgelerine yayılmıştır. Turan Dernekleri 1928 yılında Latin Alfabesi ile basılmaya başlayan "Turan" adlı bir gazetesi de çıkarmışlardır. Turan Dernekleri kuruluşlarından 1933 yılında Rusçuk'ta düzenledikleri 8. ve son kongresine kadarki süreçte Bulgaristan'da 95 şube ve 5 bin aktif üyesi ile büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bulgaristan Hükümetinin almış olduğu karar gereği 1934 yılında kapatılmışlardır.

Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu birbirleri ile kenetlemek ve bilinçlendirmek amacıyla kurulan ve çok önemli görevler yapan bir başka sivil toplum örgütü de "Türk Öğretmenler Birliği" olmuştur. Türk Öğretmenler Birliği Bulgaristan içerisinde Türk ve Müslümanların birleşmesi, birlik ve beraberliğinin canlı tutularak geliştirilmesi, eğitimin yükseltilerek tüm kademelerde istihdam imkânının sağlanması, Türkiye'ye bağlı milliyetçi, vatansever, ülkü sahibi, Türklük şuuruna sahip gençlerin yetişmesi amacıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Bu amaçla Türkiye'de 1928 yılında Harf İnkılabı'nın yapılması sonucunda Türkiye ile bağın kopmaması amacıyla onlar da aynı yıl Lom'da düzenledikleri kongrede Latin Alfabesine geçme kararı alarak çalışmalara başlamışlardır. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı Türk Öğretmenler Birliği'nin bu karar ve girişimini Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusun Türkiye ile kültürel yönden bağını engellemek amacıyla 10 Ekim 1928 tarihinde yayınladığı genelge ile dört yıl süreyle yasaklamıştır (Yıldırım, 2019, s. 154-179).

Bulgaristan Hükümeti daha sonraki süreçte Türk Öğretmenler Birliği'nin Bulgar Hükümetinin bu uygulaması sonucunda Bulgaristan'daki mücadeleleri ve Türkiye'nin de Bulgaristan nezdinde girişimleri neticesinde bu kararından geri adım atarak Türk Okullarında Latin Alfabesine geçme kararını tekrar serbest bırakmıştır. Bulgaristan'daki Türk okullarında 1928-29 öğretim yılında Latin Alfabesine geçilmekle birlikte, aynen Türkiye'de olduğu gibi, yetişkinlere yönelik Türk ve Müslümanların yeni harfleri öğrenmesi maksadıyla Millet Mektepleri açılmıştır. Artık Bulgaristan'da Türk basını da Latin Alfabesini kullanmaya başlamıştır. Bulgaristan içerisinde gerçekleştirilen tüm bu faaliyetler ile Türk Öğretmenler Birliği'nin çalışmaları 1933 yılında tekrar Bulgar Hükümeti tarafından Balkan Antantı arifesinde yasaklanmıştır (Şimşir, 1985, s. 98-106).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Bulgaristan ile daha iyi olan ilişkilerde bir müddet sonra çeşitli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunlardan birisi de Bulgaristan'daki Türk azınlığın maruz kaldığı baskılar ve saldırılar olmuştur. Bu baskı ve saldırılar doğrudan doğruya devlet eliyle olmasa da Bulgaristan'da özellikle Türklere karşı faaliyet gösteren bazı örgütler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında, Rodna Zaştita (Müdafi Vatan Cemiyeti), Dobruca Komitası ve Trakya Komitası Türklere karşı baskı ve saldırılarıyla ön plana çıkan örgütler olmuştur. Rodna Zaştita, aşırı milliyetçi ve faşist eğilimli bir yapıda olup başta Türkler olmak üzere Bulgaristan'daki bütün azınlıklara karşı faaliyet gösteren örgütlerin başında gelmekteydi. Örgütün idarecileri emekli generaller gibi genellikle asker kökenli kişilerdi (BCA, 030-0-010-000-000-243-646-19 lef 13). Romanya tarafından ilhak edilen Dobruca'nın geri alınması ve orada yaşayan Bulgarların göç etmesini engellemek için çalışan Dobruca Teşkilatı özellikle Deliorman ve Kuzey Bulgaristan'daki Türklere baskılarıyla dikkat çekmekteydi (BCA., 030-0-010-000-000-243-646-19 lef 12).

Güney Bulgaristan'da Türklerin çoğunluğu oluşturduğu Rodoplar bölgesinde faaliyet gösteren Trakya Komitası, Türklere karşı en çok can yakan örgütlerin başında gelmiştir. Görünüşte Batı ve Doğu Trakya'dan göç eden Bulgar muhacirlere sosyal yardım amaçlı 1918 yılının sonlarında kurulan Trakya Komitesi gerçekte Trakya coğrafi bölgesini⁵ Türk ve Yunan idarelerinden kopararak Bulgaristan'a ilhak için çalışmıştır (BCA, 030-0-010-000-000-243-646-19 lef 9). Şubat 1934'te Balkan Paketi'nin imzalanmasından sonra Türkiye'nin, komite hakkındaki baskıları artmış, bu baskılar karşısında Bulgaristan, Nisan 1934'te Trakya Komitesini kapat-

5 Trakya olarak adlandırılan coğrafi bölge günümüzde, Türkiye Trakyası, Bulgaristan Trakyası ve Yunanistan Trakyası olmak üzere üç farklı siyasi üniteye ayrılmıştır. Türkiye Trakyası'na Doğu Trakya, Bulgaristan Trakyası ve Yunanistan Trakyası'na Batı Trakya adı verilir. Bulgaristan'ın Filibe, Hasköy, Kırcaali şehirleri ve doğuda Burgaz'a kadar uzanan toprakları coğrafi olarak Trakya bölgesi içine girer. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Özey, "Türk Yurdu Balkanların Coğrafyası", *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I*, S. 43 Ocak/Şubat Ankara, 2002, s. 229.

miştir. Kapatılmış olmasına rağmen komitenin Karabayır'da bulunan karargâhının bir kısmı Daridere'ye, Yunan sınırına kaydırılmıştır. Üyelerinin büyük bir kısmı korucu, gümrükçü ve köy bekçisi gibi silahlı olarak sınır bölgesine yerleştirilmiştir. Faaliyetlerini gizli olarak bir süre devam ettirmiştir. 19 Mayıs 1934'te gerçekleşen darbeden sonra kurulan askerî hükümet (Yıldırım, 2015: 4095-4102), 1935 yılının sonlarında Trakya Komitesi'nin toplantılarının yasaklanmasına karar vermiştir (Çanlı, 2011, s. 277-292).

Özellikle 1924'ten 1934'e kadar yukarıda adı geçen Bulgar radikal cemiyetlerinin Müslüman Türk azınlığa yönelik baskı ve saldırıları yoğunken, askerî darbeden sonra daha sistematik bir şekilde hükümetin doğrudan doğruya kolluk kuvvetlerini kullanarak ve asimilasyon politikaları geliştirerek Türk azınlığa yönelik baskıların devam ettiği görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti tarafından Başvekâlet, Hariciye Vekâleti ve Genelkurmay Başkanlığı'na yazılan 18.06.1937 tarihli raporda, Bulgaristan'daki soydaşlarımıza karşı yapılan bazı olaylardan örnekler verilmiştir. 16.05.1937 tarihinden itibaren Yunan sınırı yakınlarındaki Mestanlı'ya bağlı Şeyhcuma Nahiyesi Boyacılar Köyü'nde Hüseyin oğlu Ali Osman, Nebipazar Köyü'nden Ömer oğlu Aliş ile Çavaklar köyünde bazı evler Kırcaali Garnizon komutanı emriyle geceleri basılarak aranmıştır. Şumnu'da kitapçılık ve matbaacılık yapan Sabri Sadık ismindeki bir Türk 18.05.1937'de Emniyet Müdürlüğü'ne çağrılarak sorguya çekildikten sonra tutuklanmıştır. Aynı gün yine Şumnu'da ikâmet eden eski Turan Cemiyeti reisi ve sayılı zenginlerden Hasan Sofuoğlu'nun evine ani baskın yapılarak yorgan içlerine kadar arama yapılmış ve memleketi terk etmesi için zorlanmıştır. Yine Şumnu'da oturan kösele tüccarı Sabri Solakoğlu ile tüccardan Ali Mıtısoğlu'na da tehdit mektupları yollanmıştır. Buna benzer durumların yaşanması sebebiyle bu yöredeki Türklerin oldukça müteessir olduğu anlaşılmaktadır (BCA, 030-0-010-000-000-243.640. 25). Özellikle tüccar, matbaacı, Turan Derneği eski yöneticisi gibi varlıklı kişilere yönelik bu tavırların Müslüman Türk azınlığına mensup önderlik edebilecek, aydın kişilere karşı yapılmış olması dikkat çeken hususlardan biridir. Bu şekildeki baskı ve yıldırma taktikleri ile bu kişilerin Türkiye'ye göçleri sağlanarak sermayenin de Bulgaristan'da kalmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mart 1935'te Burgaz'da bazı Türkler casusluk iddiası ile gözaltına alınmış ve gözaltına alınan şahıslardan İsmail Celil Emniyet Müdürlüğü'nde fena halde dayak yemiştir. Varna Konsolosu Samizade S. Erdoğan Bey'in kanaatine göre İsmail Celil zengin bir adamdır. Bulgarlar onun Askeri Ataşe Necati Bey'le temasını bahane ederek kendisini korkutmak ve biraz da soyduktan sonra her şeyini geride bıraktırıp Bulgaristan'dan kaçmasını sağlamak amacındaydılar (BCA, 030.10. 242. 637. 34-3,4).

Güney Bulgaristan'da Rodoplar bölgesinde ise Pomaklara karşı zorla din değiştirme politikası uygulamaya konmuştu. Bu bölgede Bulgar askerî makamlarının korumasında Bulgar papazları köy köy dolaşarak İslam halkını süngü tehdidi altında bazı dinî beyannameleri imzalamaya zorlamışlardır. Bu şekilde Hristiyanlaştırdıklarını düşündükleri insanları İslam cemaatinden uzaklaştırmışlardır. Bu baskılar neticesinde pek çok Müslüman perişan bir şekilde başka bölgelere sığınmıştı (BCA, 030-0-010-000-000-243.645).

Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan'da Müslüman Türk Azınlığa yönelik bu baskı ve saldırıları bölgedeki konsoloslukları ve istihbarat vasıtaları ile sıkı bir şekilde takip etmiş ve her defasında Bulgar makamlarına gerekli müracaatları yapmış ve uyarılarda da bulunmuştur. Örneğin dönemin Dışişleri Bakanlığından Başbakanlığa gönderilen 16.09.1934 tarihli bir yazıda “*Bulgaristan'da ırkdaşlarımıza karşı yapılan tazyik ve zulüm hareketinin devam edip etmediğinin etraflıca tahkik ve neticenin acilen işarı ricası ile....*” ifadeleriyle Sofya Büyükelçiliği'ne sorulduğu ve gelen cevabın bir suretinin de arz olunduğu belirtilmiştir (BCA., 030-0-010-000-000-242-635-18 lef 1).

Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti'ne bakıldığında , Bulgaristan'daki soydaşlarının can ve mal güvenliklerinin tamamen ortadan kalktığını ve baskılar neticesinde uzun vadede asimile olabilecekleri kaygısına kapıldığı zamanlarda buradaki soydaşlarımızın tamamının belirli bir plan çerçevesinde Türkiye'ye kabulünün bile düşünüldüğü görülmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanlığından Başbakanlığa gönderilen 17.06.1933 tarihli bir yazıda Sofya Büyükelçiliğinden alınan 13.05.1933 tarihli yazının bir sureti gönderilmiş ve Sofya'dan gelen bu yazıda Türklerin siyasî haklarının bulunmadığı gibi, özellikle Balkan savaşlarında Bulgaristan'ın eline geçen Rodoplar-Kırcaali mıntıklarında birbirini takip eden birçok olayda görüldüğü gibi Türklerin can güvenliklerinin kalmadığı, Türklere karşı gerçekleştirilen suçların faillerinin bir tanesinin dahi yakalanmadığı ve yine bu bölgedeki Pomakların vicdan hürriyetlerine tecavüz edilerek zorla Hristiyan yapılmaya uğraşıldığı, vergi kanunlarında yaptıkları bir değişiklikle sadece mükelleflerin değil ailelerinin de gayrimenkullerine el konabildiği ve keyfi bir şekilde Bulgar maliye memurlarının Müslüman ahaliye karşı bunu uyguladığı bildirilmiştir. Ayrıca ferdi vaziyetleri böyle feci bir halde iken cemaat halindeki durumlarının da aynı şekilde olduğu belirtilmiştir. Büyükelçilik yazısında bu olumsuz durumların devamı halinde birer birer Bulgarlaşabilecekleri tehlikesine karşı zorla Hristiyan yapılmaya çalışılan Pomaklardan başlamak üzere Bulgaristan Türklerinin tamamının Türkiye'ye alınmalarının zaruret haline geldiği ifade edilmiştir (BCA., 030-0-010-000-000-241-629-15 lef 1-2).

Türk Büyükelçiliği'ni bu düşünceye sevk eden olaylar özellikle Türklerin çok yoğun olduğu Kırcaali-Rodoplar bölgesinde Türk aydın vze ileri gelenlere yönelik suikastların artması ve faillerin cezasız kalması, Kuzey Bulgaristan'da da Keserova faciası ve Razgrad olayları

gibi çok üzücü olayların yaşanmış olmasıdır (Deliorman, 1955; Uzun, 2009, s. 57-81; Bolat, 2013, s. 87-103; Yıldırım, 2017, s. 864-877).

III. Eğitim ve Kültür Alanındaki İlişkiler

Bulgaristan ile siyasî ve diplomatik ilişkilerde bazı dönemlerde bir takım sorunlar yaşansa da kültürel alanda her zaman münasebetler devam etmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı esnasında İttifak Devletleri içinde müttefik konumda olan Macarların, Bulgarların ve Türklerin soy birliği üzerinde durulmuş ve bu yönde yayınlar yapılmıştır (Turan, 2005, s. 103). Bu dönemde müttefikler arasında dostluk cemiyetleri kurulmuş ve bu manada Bulgaristan’da da bir Bulgar-Türk Derneği kurulmuştur. Dönemin İstanbul’daki Bulgar Elçisi N. Koluşev benzer bir derneğin de İstanbul’da kurulacağını ve bu derneğin amacının da iki komşu ve birbirine son derece yakın devletler ve halkların çıkarlarındaki müşterekliliği Türk halkı arasında yerleştirmek ve geliştirmek olacağını bildirmiştir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002: 190-192; Turan, 2005, s. 103). Savaş esnasında kültürel ve sosyal ilişkilerde yaşanan bu yakınlaşma Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra da devam etmiştir.

1924 yılı sonlarında bir grup Bulgar aydınının girişimiyle Sofya’da Bulgar-Türk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin amacı Türkiye ile Bulgaristan arasında siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel ilişkilerin gelişmesine çalışmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda karşılıklı ziyaretler, akademik toplantılar ve benzeri programlar düzenlenmiştir. Türkiye-Bulgaristan ilişkileri üzerine Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde çıkan kimi haberlerden Türk-Bulgar ilişkilerini geliştirmek üzere kurulmuş ve etkin çalışan bir “Türk-Bulgar Cemiyeti’nin varlığını öğrenmek mümkündür. Cemiyetin özellikle Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması’nın imzalanması ve iki ülke arasındaki diplomatik problemlerin giderilmesi sonrasında daha da etkin olduğu anlaşılmaktadır. Gecikmeyle de olsa, 1931 yılında Ankara’da, Fazıl Ahmet Bey’in önderliğinde Sofya’daki Bulgar-Türk Cemiyeti’nin muadili bir dernek teşekkül edilmiştir. Aynı amaçlarla kurulan bu derneğin adı da Türk-Bulgar Cemiyeti olmuştur (Göleç, 2016, s. 163).

18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve İkâmet Sözleşmesi’nden yaklaşık bir ay önce Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e intikal etmiş olan ve o dönemde Türkiye’nin tek üniversitesi olarak 1933 Üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi adını alacak olan Darülfünun’un Türkiye Tarihi Müderrisi ve Türk Tarihi Encümeni Reisi olan Ahmed Refik Bey’e dönemin Bulgar Bilimler Akademisinin oybirliği ile teklifi üzerine Bulgar Hükümeti tarafından Müderris Ahmed Refik Bey’e “Büyük Salib” nişanının kumandor rütbesi tevcih kılınmıştır. Adı geçen nişanı getirmek üzere ise Bulgar Hükümeti tarafından Prof. Dr. Vlademir Todorov memur edilmiştir (Vakit, 1925, s. 3).

İki ülke arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilerin en önemli ayaklarından biri de eğitim faaliyetleri olmuştur. 25 Nisan-11 Mayıs 1923 tarihleri arasında seksen kişilik bir Bulgar lise öğretmeni grubu Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu grup Atatürk tarafından da kabul edilmiştir. İki ülkenin yayın organlarında bu ülkelerdeki eğitim sistemleri üzerine yazılar yayınlanmıştır. İlişkilerin bu biçimi merkezi hükümetin bilgisi dâhilinde olsa bile siyasi düzeyde gerçekleşmiyordu. Örneğin 1925 Eylül ayında gerçekleştirilen gezide Bulgaristan'a giden eğitimci grubu Milli Eğitim Bakanlığı başmüfettişi başkanlığında Edirne Lisesi ilk ve orta bölüm öğretmenlerinden müteşekkildi. Benzer bir gezi de Bulgar heyetinin Edirne'ye gelmesi ile gerçekleşmiştir (Göleç, 2016, s. 164). Bu ziyaretten sonra eğitimcilerin karşılıklı olarak ziyaretleri devam etmiştir. Bulgaristan'dan Atatürk döneminde Türkiye'den Bulgaristan'a giden gruplar, geliş-gidiş tarihleri, ziyaret edilen şehirler, gelen ve giden grupların türleri ve geliş amaçları aşağıdaki iki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelenler (Şahin, 2014, s. 527)			
Tarih	Ziyaret Edilen Şehirler	Grubun Türü	Geliş Amaçları
2 Mayıs 1929	İstanbul-Bursa	46 öğretmen 4 müfettiş	Öğretmen okullarını ziyaret
8 Temmuz 1929	İstanbul	3 Bulgar Üniversite Öğrencisi	Talebe Kongresi Çalışmaları
16 Nisan 1930	İstanbul	Üniversite Öğrencisi	Gezi-İnceleme
22 Nisan 1930	İstanbul	Öğrenci Grubu	Okulları ziyaret
30 Nisan 1930	İstanbul	Bulgar Bahriye Cemiyeti	Okulları ziyaret
12 Nisan 1931	İstanbul-Edirne	30 Öğretmen 3 Profesör	Okulları Ziyaret
11 Temmuz 1931	İstanbul	Fen Fakültesi Hoca ve Öğrencileri	Sanayi ve fabrikaları inceleme
25 Ocak 1932	İstanbul	M. Volter Koçnik	Talebe Birliği Ziyareti
20 Nisan 1932	İstanbul	Profesör Stanişof	Tıp Fakültesinde Konferans
25 Nisan 1932	İstanbul	80 kişilik coğrafya ekibi	Tarihî ve coğrafî mekan inceleme
29 Nisan 1932	İstanbul	Dişçilik Öğrencileri	Darülfünun Ziyareti
6 Mayıs 1932	İstanbul	Hukuk Profesörü	Üniversitede Konferans
9 Mayıs 1932	İstanbul	Öğretmen Grubu	Ziyaret
15 Haziran 1932	İstanbul-Ankara	Bale Öğrencileri	Bale Gösterisi
10 Temmuz 1934	İstanbul	Balkan Talebe Birliği	Okulları Ziyaret

Tablo 1'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan eğitim amaçlı ziyaretlere bakıldığında öğretmenler ve üniversite öğretim üyelerinin başı çektiği onları ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin takip ettiği görülmektedir. Bulgaristan'dan gelen grupların genelde İstanbul'a geldikleri, İstanbul dışında sadece Ankara, Edirne ve Bursa şehirlerine ziyaretlerde bulundukları dikkati

çekmektedir. İstanbul'a gerçekleşen ziyaretlerde de Darülfünun'a günümüzdeki adıyla İstanbul Üniversitesine konferans ve gezi amaçlı çok sayıda ziyaret gerçekleştirildiği görülmektedir.

Ziyaretlerin 1929'dan 1934'e kadar yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu durumun sebebi 1934'te Bulgaristan'da meydana gelen darbe ve sonrasında Bulgaristan'ın daha belirgin şekilde revizyonist politikaları takip etmesi, Türkiye ve diğer Balkan komşuları ile ilişkilerinin nispeten bozulmasıdır.

Tablo 2: Türkiye'den Bulgaristan'a Gidenler (Şahin, 2014, s. 527)

Tarih	Ziyaret Edilen Şehirler	Grubun Türü	Gidiş Amaçları
8 Eylül 1925	Sofya	Edirne Öğretmenleri	Okulları Ziyaret
25 Haziran 1931	Sofya	Fen Fakültesi Talebe Cemiyeti	Okulları Ziyaret
25 Temmuz 1931	Sofya	Fen Fakültesinden 20 Öğrenci	Okulları Ziyaret
18 Temmuz 1934	Muhtelif Şehirler	Muhtelif Öğretmenler	Okulları Ziyaret
24 Nisan 1935	Sofya	Robert Koleji Öğrencileri	Basketbol Maçı

Tablo 2'de Türkiye'den Bulgaristan'a yapılan ziyaretlere bakıldığında ise daha az sayıda grubun Bulgaristan'a gittiği ve yine 1934 askeri darbesinden sonra sadece bir ziyaretin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Türkiye'den yapılan ziyaretlerin hemen hemen tamamı başkent Sofya'ya olmuştur.

İki ülke basını arasında da görülen karşılıklı ilgi 1920'ler sonunda kurumsal bir yakınlaşmaya dönüşmüştür. 1930 yılı başlarında somut olarak başlayan Türk ve Bulgar gazetecileri arasındaki yakınlaşma çabaları, 2 Ağustos 1930 tarihinde aralarında önde gelen Türk gazetecilerin bir kısmının Bulgaristan'a gitmeleri, burada izlenimlerde bulunmaları ve bu izlenimlerini gazetelerinde aktarmaları bu minvalde meydana gelen gelişmelerdir (Göleç, 2016, s. 164). Bulgar basın cemiyetinin daveti üzerine gerçekleşen bu ziyarette Türk basın heyeti vapur ile Burgaz'a gelmiş, buradan otomobillerle Varna'ya getirilmişlerdir. Yol güzergahındaki şehir ve kasabalarda kendilerine büyük ve samimi tezahüratlarda bulunulmuştur. Varna'da Türk basın heyetini Başbakan M. Lyapçev, Dışişleri Bakanı M. Burov kabul etmişler, özellikle Başbakan Lyapçev konuşmasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Atatürk'ü en güzel sözlerle anmış ve saygılarını sunmuştur. Daha sonra Bulgaristan Ziraat Bakanı M. Vasilev'in refakatında ve hususi vagonunda Sofya'ya gidilmiş orada da çok samimi bir şekilde ağırlanmışlardır. 14 Haziran 1932 tarihinde ise 36 kişilik bir Bulgar gazeteci heyeti ile onlarla birlikte 60 kişilik bir bale topluluğu Çar Ferdinand Vapuru ile önce İstanbul'a daha sonra Ankara'ya gelmişlerdir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 602-603).

9 Ağustos 1930'da Türk ve Bulgar gazetecileri arasında nezaket kurallarını içeren beş maddelik bir mutabakata da varılmıştır. Özellikle dördüncü maddede her iki ülkenin gazetecileri o dönemde olduğu gibi gelecekte de her iki ülkenin ilişkilerine hakim olması gereken dostluk ve barış ruhuyla bağdaşmayan duygu ve hatıraları uyandırabilecek ifade ve sözlerden kaçınılması dileklerinde bulunmuşlardır (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 534-535).

Sportif ilişkiler de yine bu bahiste ele alınması gereken önemli bir meseledir. Cumhuriyet döneminde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sportif ilişkilerin başlangıcı olarak Bulgaristan'ın Slavia (Sofya) takımının Fenerbahçe Kulübünün davetlisi olarak Türkiye'ye gelmesi ve Fenerbahçe ile maçlar yapması gösterilebilir. 10 Nisan 1925 tarihinde ise Türkiye ile Bulgaristan arasında ilk milli futbol maçı oynanmıştır. Yine 1925 yılı Ağustos ayında Bulgaristan'a giden Fenerbahçe futbol takımı 23, 25 ve 31 Ağustos tarihlerinde burada maçlar yapmış ve büyük ilgi görmüştür. Eylül 1925'te bu sefer Bulgar Levski takımı İzmir'in kurtuluşunun üçüncü yılı münasebetiyle İzmir'e gelmiş, Atatürk'ün de izlediği karşılaşmada Karşıyaka ile karşılaşmıştır. İzmir'in kurtuluşu kutlamalarına bir Bulgar takımının misafir olması; Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin karmaşık yapısını da yansıtır niteliktedir. 1926 yılı Eylül ayında da Beşiktaş futbol takımı Sofya'ya gitmiş ve burada iki maç yapmıştır. Buna dair haberler de gazetelerde yer almıştır. Beşiktaş Futbol takımı İstanbul'a döndükten kısa bir sonra Bulgar Levski takımı da maçlar yapmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Bu tarihten sonra da iki ülke arasındaki sportif ilişkiler temelde futbol takımları üzerinden gelişmiştir. 1927'de Türk milli futbol takımı ilk kez Bulgaristan'a gitmiş, Bulgaristan milli futbol takımı da aynı yılın Ekim ayında İstanbul'a gelmiştir (Göleç, 2016, s. 164-165).

Sportif ilişkilerin sonraki yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Bulgaristan'ın Kral Kupası şampiyonu Şipçenski Sokol futbol takımı takviye edilmiş karma bir takım olarak 14 Eylül 1933'te Beşiktaş takımı ile bir maç yapmak için İstanbul'a gelmiş ve iki takım 15 Eylül 1933 Cuma günü Beşiktaş'ta Çırağan sahasında karşılaşmışlardır. Ayrıca Şipçenski Sokol futbol takımı 17 Eylül Pazar günü de aynı statta Galatasaray ile de karşılaşma yapmıştır (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 606).

Bu dönemde Bulgaristan ile kültürel münasebetler hemen her alanda görülmektedir. "Bılgarska Kitka" adlı Bulgar halk oyunları ekibi, Temmuz 1932'de Türkiye'ye gelerek bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk, dönemin Başbakanı İsmet İnönü, İçişleri Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, milletvekilleri ve Türk seçkinlerinin izlediği, Bulgar Başkonsolosu Pavlov'un da hazır bulunduğu bir gösteri tertip etmişlerdir. Folklor ekibine Atatürk 100 lira bağışta bulunmuş ve ertesi gün de onların onuruna Atatürk Çiftliği'nde bir ziyafet düzenlenmiştir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002, s. 604-605).

Bu dönemdeki kültürel ilişkilere bakıldığında farklı alanlarda ve samimi bir şekilde ce-reyan ettiği görülmektedir. Aslında kültürel ve sosyal ilişkiler ara sıra gerginleşen siyasî ilişkilerin normale dönmesinde de olumlu bir rol oynamıştır. Bu durumun da sebebi Türklerin ve Bulgarların ortak tarihi geçmişe ve yüzyıllarca yıllık bir arada yaşama kültürüne sahip olmalarıdır. İki halk da birbirini iyi tanımaktadır. Kültürel ve sosyal ilişkilerdeki önemli bir faktör de Bulgaristan'daki Türk azınlığının varlığıdır.

IV. Ticari ve Ekonomik İlişkiler

Bulgaristan, Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kara, demir ve havayolu üzerinde önemli bir konumda yer almaktadır. Bulgaristan'ın da Doğu, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya açılan kara, hava ve demir yolu üzerinde Türkiye stratejik bir yerde bulunmaktadır. Bu nedenle her iki ülke arasında hem bu geçiş konularının, hem de ticari ilişkilerin yer aldığı "Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması" 12 Şubat 1928 yılında imzalanarak yürürlüğe konmuştur. Yapılan anlaşma gereği her iki ülkede belirtilen ürünlerin ülkelerarası ve ülke üzerinden diğer ülkelere satışı sağlanacaktır. Burada söz konusu olan kısıtlama her iki ülkenin güvenliğini ve iç işlerini ilgilendiren konularla ilgili olmamasıdır. Bunlar hariç her türlü ticaret ile iki ülke içinde dolaşım serbestliği sağlanmış olmaktadır. Bu anlaşma Türkiye için çok önem arz eder, zira Türkiye süreç içerisinde Avrupa ülkeleriyle ihracat ve ithalat yönünde önemli faydalar sağlar. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Hükümeti arasında 1928 yılında imzalanan ticaret ve serbest dolaşım anlaşmasına ilaveten tekrardan 27 Mayıs 1930 tarihinde Ankara'da "Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması" kabul edilir. Bu anlaşma hükümlerine göre her iki ülke de diğer ülkelerden alınacak malların veya satılacak malların kendi ülkelerinden geçişi sırasında ayrıca bir ücret almayacaktır. Her iki ülke, ülkesi içerisinde transit geçişlerde birbirlerine karşı kolaylık tanıırken kendi ülkelerinin güvenliğini, iç dengesini, hayvan ve insan sağlığını tehdit edecek malların geçişine müsaade etmeyecektir (Kaştan, 2008, s. 686-687).

Yapılan ticari anlaşmalar neticesinde Türkiye'nin Bulgaristan'a 1928 yılı ihracatı 4.945.000 Türk Lirası olarak gerçekleşirken, Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı 1.065.000 Türk Lirası olmuştur. Bütün dünyayı etkisi altına alan 1929 ekonomik buhranın başlaması sebebi ile iki ülke ticaret hacminde bir düşüş görülmüştür. 1929 senesinde Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatı 2.039.000 Türk Lirası, Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı ise 1.541.000 Türk Lirası olmuştur (Bıçaklı, 2016, s. 341).

Bulgaristan'ın Balkan Antantı sürecine ısrarla dahil olmaması Bulgaristan ile Türkiye'nin ekonomik ilişkilerine de yansır. Bu süreçte Türkiye ile Bulgaristan arasında 1934 yılı sonrası sadece ticari nitelikte bir anlaşma imzalanır ve bu anlaşma daha sonra bir ay daha uzatılır.

Bundan sonra Türkiye Bulgaristan arasındaki ticari ilişkiler daha çok transit geçiş ve her iki ülke arasında üretilen malların satışı ile ilgili olur (Kaştan, 2008, s. 687).

Dünya çapındaki uluslararası ekonomik koşulların etkisi ile iki ülke dış ticaretinde devletçilik ağır basmış ve ticaret hacmi düşmüştür. 1935 yılında Türkiye'nin ihracatı 236.000 Türk Lirası olarak gerçekleşirken, Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı 200.000 Türk Lirası olmuştur. 1939 yılında ilk defa ticaret dengesi Bulgaristan'ın lehine gerçekleşmiş ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye 519.000 Türk Lirası değerinde ihracat gerçekleşirken Türkiye'nin ihracatı 471.000 Türk Lirası olmuştur. Türkiye incelediğimiz bu dönemde Bulgaristan'a daha çok tarım ürünleri ihraç ederken, Bulgaristan tarım ve sanayiye dayalı bazı hammaddeler ile cam, çimento gibi ürünleri Türkiye'ye ihraç etmiştir (Bıçaklı, 2016, s. 341-342).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı esnasında İttifak Devletleri içerisinde müttefik olan Türkler ve Bulgarlar savaşın sonunda İtilaf Devletlerinin galip gelmesi sebebiyle çok ağır ateşkes ve barış anlaşmalarını imzalamak zorunda kalmışlardır. İtilaf Devletlerinin dayattıkları şartlar nedeniyle iki ülkenin doğrudan diplomatik temas kurmaları da engellenmiştir. Savaşın sonunda Batı Trakya'yı Yunanistan'a kaptıran ve dolayısıyla Ege Denizi'ne çıkışını kaybeden Bulgaristan, Doğu Trakya'dan Yunan işgali sebebiyle Bulgaristan'a sığınan Türk birliklerine kapılarını açmış ve Türk İstiklal Harbi boyunca Yunanistan'a karşı Türkiye'yi desteklemiştir. Milli Mücadele döneminde Atatürk'ün direktifiyle gizli olarak yürütülen ilişkiler sayesinde Batı Trakya'da oluşturulan Türk ve Bulgar çetelerinin faaliyetleri neticesinde, nüfusun büyük çoğu Türklerden oluşan bölgede Yunanistan'ın daha fazla asker bulundurması sağlanmış ve böylece Yunanistan bu bölgeden Anadolu'ya daha az sayıda asker sevk edebilmiştir.

Lozan görüşmelerinde de iki ülke birbirlerini destekler mahiyette hareket etmişlerdir. Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından sonra da iki ülke arasında diğer ülkelerle olduğu gibi bir dostluk antlaşması için görüşmeler başlamış ve bu görüşmelerde en önemli tartışma konusu Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlığın emlak meseleleri, hakları ve göçleri ile ilgili hususlar olmuştur. 1925 yılında imzalanan antlaşma ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler düzenli bir hal almıştır. Türkiye, göçmenlerin iskanı konusunda son derece planlı ve başarılı çalışmalar yapmıştır.

İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler 1929'dan itibaren farklı kamplarda yer alınmaya başlamasıyla kısmen yara alsa da Türkiye Bulgaristan'ın da Balkan Paketi'ne girmesi için çaba harcamış, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'ya göre Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkileri görece daha iyi olmuştur. Bulgaristan'da gerçekleşen 1934 darbesinden sonra gerginleşen ilişkiler 1937'den itibaren tekrar normalleşmeye başlamıştır.

Bulgaristan ve Türkiye arasında meydana gelen en önemli sorunlardan biri Bulgaristan'da önemli bir nüfus oranına sahip Türk ve Müslüman azınlığa karşı çeşitli Bulgar siyasî grupları ile teşkilatlarının saldırıları olmuştur. Yine mücadele verilen konulardan biri de Bulgaristan'daki Türk azınlığın Türkiye ile birlikte Latin harflerine geçişinin sağlanması noktasında olduğu görülmüştür. Türkiye'nin yoğun diplomatik çabaları sonucu Türklere yönelik bu tarz yaklaşımlar büyük ölçüde engellenmiştir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında kültürel ilişkilerin siyasî ilişkilerden etkilenmekle birlikte daha iyi geliştiğini söylemek mümkündür. Karşılıklı olarak çok sayıda eğitimci, öğrenci ve spor ekipleri karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlar ve bu tarz etkinlikler iki ülke basınında da geniş yer bulmuştur.

Ekonomik ilişkilere bakıldığında da komşu iki ülkenin birbirlerinin önemli birer ticarî partneri olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün Bulgaristan'da askerî ataşe olarak görev yapmış olması; bu sebeple hem bu ülkeyi hem de bürokrasisini iyi bilmesi, Milli Mücadele ve Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde Bulgaristan ile ilişkilerimizde büyük bir avantaj sağlamıştır. Özellikle kendisinin Sofya'da bulunduğu günlerde sivil ve askerî bürokrasiden çok sayıda kişi ile dost olması ve Sofya'daki Bulgar elitlerince sevilen ve saygı duyulan bir insan olması iki ülke arasında zaman zaman ortaya çıkan gerginliklerde sorunların aşılmasında önemli bir faktör olmuştur. Bu durum Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde farklı siyasî çizgilerde bulunan Bulgar basınının tamamının, Onunla ilgili haber ve yazılarda daima övücü ve saygı dolu ifadelerde bulunmasından da anlaşılmaktadır.

Kaynakça / References

- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların makus talihi göç*. İstanbul, Türkiye: Kum Saati Yay.
- Akın, V. (1996). *Trakya'nın Türkler'e devir teslimi*. Ankara, Türkiye: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, No: 96/76.
- Akın, V. (Aralık 2012). Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasında siyasi ilişkilerin kurulmasında 1925 Dostluk Anlaşması'nın yeri ve önemi. *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1.
- Bayraktarova, E. (2009). *Bulgaristan'daki Müslüman azınlıkların statüsü (1908-1919)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar ilişkileri (1913-1938)*, (2002). Ankara, Türkiye: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Bıçaklı, H. A. (2016). *Türkiye Bulgaristan ilişkileri (1878-2008)*. Ankara, Türkiye: İmge Yay.
- Bıçaklı, H. A. (Aralık 2016). *Türkiye Bulgaristan ilişkileri (1878-2008)*. Ankara, Türkiye: İmge Kitapevi.
- Bryıkioğlu, T. (1992). *Trakya'da Milli Mücadele*, (C. I-II). Ankara, Türkiye: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Bolat, B. (2013). 1932 Kessarevo/ Kesarevo/ Kesenova olayı/ faciası/ hadisesi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26, İzmir, Türkiye.
- Bulgar Hükümeti Ahmed Refik Bey'e nişan veriyor. *Vakit Gazetesi*, S. 2781, 27 Eylül 1925, s. 3.
- Cemal Paşa. (2001). *Hatıralar*, (Yay. Haz. Alpay Kabacalı). İstanbul, Türkiye: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Crampton, R. J. (2007). *Bulgaristan tarihi*. İstanbul, Türkiye: Jeopolitika Yayınları.
- Çanlı, M. (2011). Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(2), 277-292.
- Çanlı, M. (Kasım 1994). Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği ve buradaki faaliyetleri. *Türk Kültürü*, Yıl XXXII, (S. 379), Ankara, Türkiye.
- Değerli, E. S. (2006). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliği'nin Türk Bulgar ilişkilerine yansımaları (1913-1938)*. Ankara, Türkiye: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yay.
- Deliorman, A. (1959). *Mustafa Kemal Balkanlar'da*. İstanbul, Türkiye: Türkiye Yayınevi.
- Deliorman, N. (1955). *Razgrad Mezarlık Hadisesinde çanlar benim için çaldı*. İstanbul, Türkiye: Türkiye Ticaret Matbaası.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA)*.^{6*}
- Ecer, Y. (1995). *Türk-Bulgar ilişkilerinin dün-bugünü-yarını*. İstanbul, Türkiye: Harp Akademileri Basım Evi.
- Ertürk, S. (2013). Bulgaristan basınında Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve Atatürk, *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler* içinde, (Editör, Yeliz Okay). İstanbul, Türkiye: Doğu Kitabevi.
- Eyicil, A. (Temmuz 2004). Atatürk devrinde Türkiye'nin Balkan politikası, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(59), Ankara, Türkiye.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Avrupa Cepheleeri (Özet)*, (1996). Ankara, Türkiye: Genelkurmay Basım Evi.
- Göleç, M. (2016). Hâkimiyet-İ Milliye Gazetesine göre Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye-Bulgaristan ilişkileri (1923-1930). *Türkiyat Mecmuası*, 26(1), 147-168.
- Hakov, C. (1996). Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye arasında yeni siyasal-diplomatik münasebetler. *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu* (5-11 Eylül, 1991), C. II. Ankara, Türkiye: Atatürk Araştırma Merkezi.
- İsoy, M. Y. (Temmuz 2016). Bulgar basınında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 5(1), Edirne, Türkiye.
- Kamil, İ. (1989). *Bulgaristan'daki Türklerin hakları*. Ankara, Türkiye: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Kamil, İ. (1996). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili Bulgaristan diplomatik belgeleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Kaştan, Y. (2008). Atatürk dönemi Türkiye-Bulgaristan ilişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(72), Ankara, Türkiye.
- Öksüz, H. (2006). Türkiye'nin Atatürk dönemindeki Balkan politikası (1923-1938). *Batı Trakya Türkleri*. Çorum, Türkiye: Karam Yayınları.
- Özey, R. (Ocak/Şubat 2002). Türk yurdu Balkanların coğrafyası. *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I*, (S. 43), Ankara, Türkiye.
- Peeva, K. (2001). Bulgaristan-Türkiye ilişkileri ve 1923 yılı Mustafa Kemal döneminde Todor Markov'un diplomatik misyonu. *Atatürk ve Stamboliyski Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*. Sofya, Bulgaristan: Ulusal Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Sarıyöncü, A. (2005). Mustafa Kemal Atatürk döneminde Türk-Bulgar siyasi ilişkileri (1920-1938). *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*. Ankara, Türkiye: Genelkurmay Basımevi.
- Selek, S. (1982). *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C. I., İstanbul, Türkiye: Örgün Yayınları.

- Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in raporları (Kasım 1913-Kasım 1914)*, (2007), (Yay. Haz. Ahmet Tetik). Ankara, Türkiye: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay.
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin siyasi andlaşmaları (1920-1945)*, C. I. Ankara, Türkiye: Türk Tarih Kurumu.
- Şahin, M. (2014). Türkiye-Balkan ülkeleri eğitim ilişkileri (Atatürk dönemi). *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/1, Ankara, Türkiye.
- Şimşir, B. N. (1981). *Atatürk ile yazışmalar (1920-1923)*, C. I, Ankara, Türkiye.
- Şimşir, B. N. (2012). *Bulgaristan Türkleri* (3. Baskı). İstanbul, Türkiye: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N.(1985). *Türk basınında Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. Ankara, Türkiye: Başbakanlık Basımevi.
- Tatarlı, İ. (1999). İki dünya savaşı arasındaki dönemde Atatürk ve modern Türkiye'nin Bulgaristan Parlamentosu'nda değerlendirilmesi. *Atatürk ve Modern Türkiye Uluslararası Konferansı (22-23 Ekim 1998)*. Ankara, Türkiye: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Toker, H. (2005). Milli Mücadele döneminde Türk-Bulgar ilişkileri ve I. Kolordu'nun Bulgaristan'a sığınması. *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*. Ankara, Türkiye: Genelkurmay Basımevi.
- Tuğlacı, P. (1984). *Bulgaristan ve Türk-Bulgar ilişkileri*. İstanbul, Türkiye: Cem Yayın Evi.
- Turan, Ö. (2005). Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na kadar uzanan süreçte Türk-Bulgar ilişkileri (1912-1920). *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*. Ankara, Türkiye: Genelkurmay Basımevi.
- Uzun, H. (Eylül 2009). Cumhuriyet gençliğinin misyonu çerçevesinde 1933 yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(3), Ankara, Türkiye.
- Ünal, H. (1997). Balkan diplomasisinden bir kesit: Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı ve Osmanlı dış politikası, 1908-1909. *Yeni Balkanlar eski sorunlar* (Yay. Haz. Kemali Saybaşı, Gencar Özcan). İstanbul, Türkiye: Bağlam Yay.
- Velikov, S. (1983). Kemal Atatürk ve Bulgaristan. *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. Ankara: TTK.
- Yeşilyurt, A. H. (1968). *Atatürk ve komşumuz Bulgaristan*. İstanbul, Türkiye: Tas Matbaası.
- Yıldırım, B. (2013). Bulgar Ordusu harekâtında milisler. *100. yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne*. İstanbul, Türkiye: Edirne Valiliği yay.
- Yıldırım, B. (2015). Bulgaristan'daki Müslüman Türk Azınlığa yönelik baskılar ve göçler (1934-1939). *Yeni Türkiye, Rumeli Balkanlar Özel Sayısı-IV* (S. 69), Ankara, Türkiye.
- Yıldırım, B. (2019). *Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri (1878-1938)*. İstanbul, Türkiye: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Yıldırım, B. (February 2014). Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve komitacıların Batı Trakya'daki faaliyetleri. *History Studies, Special Issue on From Past to Present The Turks in Greece*, 6(2).
- Yıldırım, B. (Temmuz 2017). Bulgaristan'da Türk azınlığa yönelik unutulmuş üç büyük siyasî suikast. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), DOI: 10.21547/jss.318549 Gaziantep, Türkiye.
- Хаков,, Д. *История на Турция през XX век*, Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, София 2000.